

Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Programı

MODÜL 1: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

ÇOCUK HAKLARI VE İŞ İLKELERİ PROGRAMI

MODÜL 1: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

ÇOCUK HAKLARI VE İŞ İLKELERİ PROGRAMI

MODÜL 1: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Bu Rehber Kitap, UNICEF Türkiye Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Programı kapsamında hazırlanmıştır. Rehber Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

EDUSER Danışmanlık Teknik Destek Ekibi;

Ayşe Şule ÇAĞLAR

Yakut TEMÜROĞLU

Deniz Zübeyde ÇELEBİOĞLU

Aişe AKPINAR

Duygu YAHŞİ

İçindekiler

İçindekiler.....	2
Kısaltmalar	3
Çocuk İşçiliği Nedir?	4
Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliğine İlişkin Mevcut Durum	9
Çocuk İşçiliğinin Nedenleri Nelerdir?	16
AİLESEL NEDENLER	16
TOPLUMSAL NEDENLER.....	19
EĞİTİME İLİŞKİN NEDENLER	26
POLİTİKA VE YASALARA İLİŞKİN NEDENLER	29
KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN YÜKSEKLİĞİ	30
İŞ PİYASASINDAN VE İŞVERENLERDEN KAYNAKLANAN NEDENLER	31
Çocuk İşçiliğinin Bireysel ve Toplumsal Sonuçları Nelerdir?	32
Fiziksel Etkiler.....	33
Psikolojik Etkiler	35
Sosyal Etkiler	35
Ekonomik Etkiler	36
Çocuk İşçiliği İle Etkin Mücadele	39
NEDEN?	40
NASIL?	41

Kısaltmalar

BM	Birleşmiş Milletler
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KSS	Kurumsal Sosyal Sorumluluk
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

Modülün Amacı

UNICEF'in Çocuk Hakları ve İş İlkeleri Programı kapsamında TESK'i çocuk işçiliği konusunda ekonomik, sosyal ve yasal boyutlarıyla bilgilendirmek amacıyla geliştirilen altı modülün birincisi olan **"Çocuk İşçiliği Modülü"**; çocuk işçiliği kavramı, ülkemizdeki ve dünyadaki durumu, çocuk işçiliğinin nedenleri ile bireysel ve toplumsal sonuçlarını ve çözüm önerilerini içerecek şekilde hazırlanmış olup bilgilerinize sunulmaktadır.

Çocuk İşçiliği Nedir?

Çocukların Yaptığı İşler

Çocuk işçiliği, dünyanın karşı karşıya kaldığı en kaygı verici tehlikelerden biridir. Dünyanın dört bir yanındaki birçok çocuk, oynama, ders çalışma ve öğrenme ile geçirmeleri gereken çağlarında para kazanmaya başlar. Çocukluk dönemi, OYUN, EĞİTİM, GELİŞME ve EĞLENME zamanıdır.

Temel barınma yiyecek ve eğitim ihtiyaçları karşılanmış çocuklar okula devamlarını, mesleğe yöneltme veya mesleki eğitim programlarına katılmalarını veya derslerden yararlanmalarını engellemek koşuluyla hafif işlerde çalışabilirler. Bu tür işler ÇSGB'nin ilgili yönetmeliğinde açıkça belirtilmiştir.¹ Çocuklar fiziksel, sağlık, bedensel, zihinsel, bilişsel, duygusal psikososyal ve ahlaki gelişimlerini ve eğitimlerini olumsuz bir biçimde etkilemeyecek işlerde çalışabilirler. Bu tür işler çocukların gelişimine ve sorumluluk almalarına katkıda bulunur. Çocuğun kendi cep harçlığını çıkararak ailesine katkıda bulunması, sorumluluk duygusunun gelişmesine ve kendine güveninin artmasına yardımcı olur. Buna ek olarak, bu tür işler çocukların belli beceriler ve deneyimler kazanmalarına olanak sağladığı için aslında onları bir anlamda yetişkinliğe de hazırlar.

Çocuk İşçiliği Nedir?

Çocuk işçiliğinin tanımında, yapılan işin türü, çalışma saatlerinin uzunluğu, işin tehlikeli nitelik taşıyıp taşımadığı ve çocuğun eğitimine müdahale edip etmediği temel ölçütlerdir.

UNICEF'e göre çocuk işçiliği "çocukların çalışmak için çok genç olmaları ya da fiziksel, zihinsel, sosyal veya eğitsel gelişimlerine zarar verebilecek tehlikeli faaliyetlerde

¹ 6.4.2004 tarihli Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

bulunmaları” diye tanımlanır². Çocuk işçiliği asgari yaş koşulu, ekonomik işler ve ev işleri ayırımına dayalı olarak aşağıdaki şekilde değerlendirilir. Bu ölçüte göre tanımlanan eşiği aşan saatlerle çalışılmasının çocuklar için zararlı olduğu kabul edilir ve kesinlikle ortadan kaldırılmalıdır:

- ⇒ 5-11 yaş: Haftada en fazla bir saat ekonomik iş ya da 28 saat ev işi
- ⇒ 12-14 yaş: Haftada en fazla 14 saat ekonomik iş ya da 28 saat ev işi
- ⇒ 15-17 yaş: Haftada en fazla 43 saat ekonomik iş ya da ev işi.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 32. maddesine göre, “Her çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkı vardır”.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)³ çocuk işçiliğini “çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler” olarak tanımlar.

Buna göre çocuk işçiliği şunları kapsar:

- ⇒ Çocuklar için zihinsel, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılardan tehlikeli ve zararlı işler ve
- ⇒ aşağıdakilerden birisi nedeniyle eğitimlerine müdahale eden işler:
  - Okula gitmelerini engelleyen işler,
  - Okulu erken bırakmalarına yol açan işler,
  - Çocukları okullarıyla aşırı uzun süren ve ağır işleri beraber yürütmek zorunda bırakan işler.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul eder.

4857 sayılı İş Kanununun⁴ 71. maddesi, çocuk ve genç işçi ya da çalışan tanımını yapmaktadır:

² UNICEF Child Labour and UNICEF in Action: Children at the Centre, 2014

³International Labour Organization (ILO). Child Labour. <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--en/index.htm>. Erişim tarihi 10.02.2017.

⁴ 4857 sayılı İş Kanunu. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>. Erişim tarihi 10.02.2017.

Madde 71 – (Değişik birinci fıkra: 4/4/2015-6645/38 md.)

Çocuk ve Genç İşçi ya da Çalışan Ne Demektir?

On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. On dört yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez”.

4857 sayılı İş Kanununun yanı sıra, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu da, 15 yaşını bitirmiş ama 18 yaşını doldurmamış kişileri “genç işçi/çalışan” olarak tanımlamaktadır.

En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Nelerdir?

Çocuk işçiliği çok farklı biçimler alabilirken, öncelik, 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nin 3'üncü maddesinde tanımlanan en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine hemen son verilmesidir. Bunlar:

- ⇒ Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimleri,
- ⇒ Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedariki ya da sunumu,
- ⇒ Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedariki ya da sunumu,
- ⇒ Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler.

**Çocuklar İçin
Tehlikeli Olan İş
Örnekleri
Nelerdir?^{5,6}**

Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlıkları, güvenlikleri veya ahlaki gelişimleri üzerinde olumsuz etkilere sahip iş örnekleri aşağıda verilmiştir.

Bunlar çocukların;

- ⇒ Fiziksel, psikolojik ve/veya cinsel istismara maruz kaldıkları işlerde çalışması
- ⇒ Yer altında, su altında, tehlikeli yükseklikte ve/veya tecrit edilerek çalışması,
- ⇒ Tehlikeli makine, donanım ve aletlerle çalışması,
- ⇒ Ağır yük taşınması,
- ⇒ Sağlıksız bir ortamda çalışması
  - Kimyasallara maruz bırakılması,
  - Aşırı sıcaklıkta çalışması,
  - Ağır titreşimler içeren bir işte çalışması
- ⇒ Özellikle ağır çalışma koşulları altında çalışması
  - Uzun çalışma saatleri
  - Gece işi
  - Tecrit edilerek çalışma

⁵ ILO Worst Forms of Child Labour Recommendation, 1999 (No. 190) **Recommendation concerning the prohibition and immediate action for the elimination of the worst forms of child labour**

⁶ Marking progress against child labour Global estimates and trends 2000-2012. (2013).

**Çocukların Yaptığı
Her İş Çocuk
İşçiliği mi?**

Şekil 2: Çocukların Yaptığı İşler – Özet Tablo

Özetle, çocukların cep harçlığı kazanmak amacıyla, sadece tatillerde, eğitimine devam etmesi koşuluyla, aile işinde çalışması çocuk işçiliği kapsamına girmez. 15 yaşını doldurmuş çocuklar, yaşlarına uygun işlerde ve yasaların belirlediği koşullarda çalışabilirler. Buna karşın, asgari çalışma yaşının altında olan çocuğun eğitimine devam etmek yerine yaşına uygun olmayan koşullarda ve işlerde çalışması; çocuk işçiliği olarak kabul edilir. Buna ilaveten bu tip işler en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği kapsamına da girmekte olup, bir an önce ortadan kaldırılması gerekmektedir (Şekil 2).

Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İşçiliğine İlişkin Mevcut Durum⁷

Dünyada Mevcut Durum

Dünya çocuk nüfusunun 10’u çocuk faal gösterm

ILO’nun “Çocuk İşçiliği ile İlgili Küresel Tahminler: Sonuçlar ve Eğilimler Raporu’na (2012-2016)” göre dünyada 5-17 yaş arası 218.019 milyon (%13,8) çocuk çalışmaktadır. Bunların 151.622 milyonu (%9,6) çocuk işçisidir. Çocuk işçilerin içerisinde tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı 75.525 milyondur. Bu da dünya çocuk nüfusunun yaklaşık %4,6’sına denk gelmektedir.

Çocuk İşçiliğinin Bölgelere Göre Durumu

5-17 yaş grubunda çocuk işçi sayısının en yüksek olduğu bölge **Afrika**’dır (72,1 milyon). Bunu **Asya ve Pasifik** (62 milyon), **Amerika Kıtası** (10,7 milyon), **Avrupa ve Orta Asya** (5,5 milyon) ve **Arap Yarımadası** (1,2 milyon) izlemektedir.

Çocuk İşçiliğinin Sektörlere Göre Dağılımı

Tarım, çocuk işçiliği açısından açık ara en başta gelen sektördür (%70,9’u). Çalışan her 5 çocuktan 1’i (%17,1) hizmet sektöründeyken ve %11,9’u da sanayi sektöründe çalışmaktadır.

Çocuk İşçiliğinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Dünyada çalışan çocukların %42’si kız, %58’i erkektir.

⁷ ILO-IPEC. Marking progress against child labour - Global estimates and trends 2000-2012. (2013).

Türkiye’de Mevcut Durum⁸

Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2012 yılında gerçekleştirdiği Çocuk İşgücü Anketine göre, Türkiye genelinde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı 15 milyon 247 bin kişidir. Çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda %2,6, 15-17 yaş grubunda ise %15,6’dır. Çalışan çocuk sayısı ise 6-14 yaş grubunda 292 bin, 15-17 yaş grubunda 601 bin olmak üzere toplam 893 bindir.

Tablo 1’de 1994 -2012 yılları arasında ekonomik faaliyet içinde bulunan çocukların sayıları verilmiştir. 1994 yılında 2 milyon 269 bin olan çalışan çocuk sayısı, 1999’da 1 milyon 630 bine, 2006’da 890 bine inmiş, 2012 yılında ise 3 bin artarak 893 bin olmuştur. Bu çocukların 292 bini yasal asgari çalışma yaşı altında olan çocuklardır.

Türkiye Toplam (6-17 yaş)			
		(6-14) yaş	(15-17) yaş
TOPLAM			
1994	2.269	958	1.311
1999	1.630	609	1.021
2006	890	285	605
2012	893	292	601

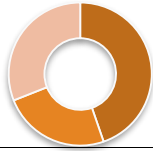
Tablo 1: 1994-2012 Yılları Arasında Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan Çocuk Sayısı (Bin Kişi)

6-17 yaş arasında
istihdam edilen
çocukların cinsiyete
göre dağılımı

Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların %68,8’i erkek ve %31,2’si ise kız çocuklarıdır.

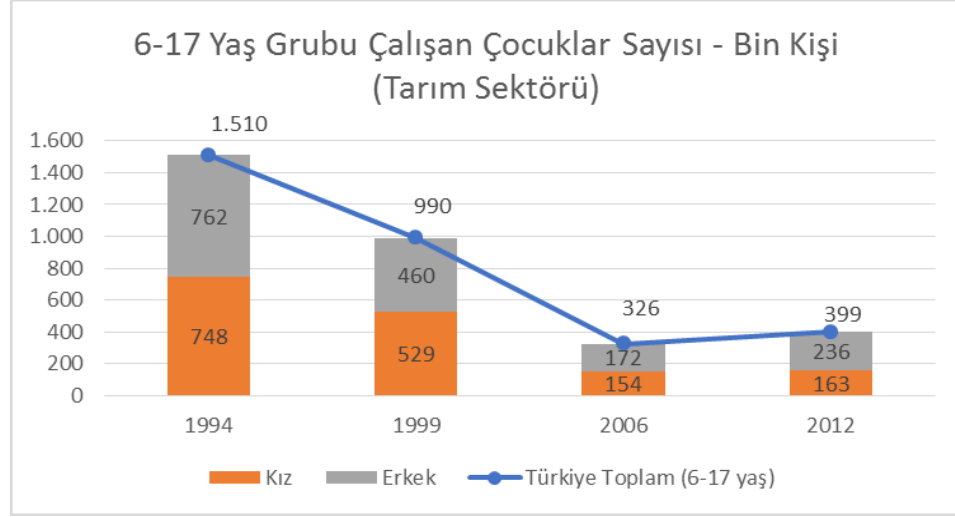
Çalışan çocukların
Sektörlere Göre
Dağılımı

Çalışan çocukların %44,7’si (399 bin kişi) tarım, %24,3’ü (217 bin kişi) sanayi ve %31’i (277 bin kişi) hizmet sektöründe yer almıştır.

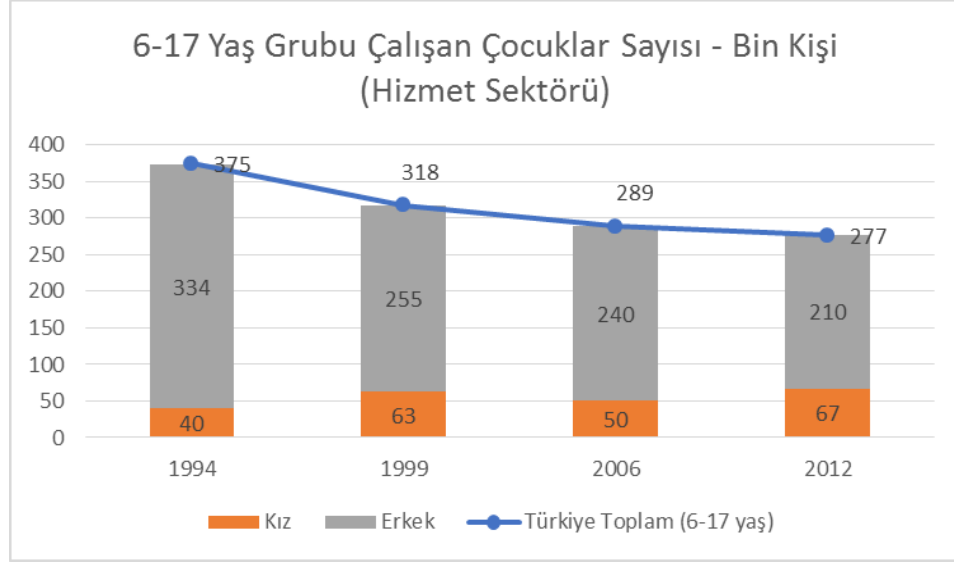
⁸TÜİK Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>.
Erişim tarihi 10.02.2017

Sektörlere göre çocukların istihdam edildikleri alanlar yıllara göre incelendiğinde, tarım sektöründe 1994 yılında 1 milyon 510 bin çocuk çalışırken, 1999 yılında bu sayı 990 bine, 2006 yılında ise 326 bine düşmüştür, ancak 2012 yılında artarak 399 bine ulaşmıştır (Grafik 1).

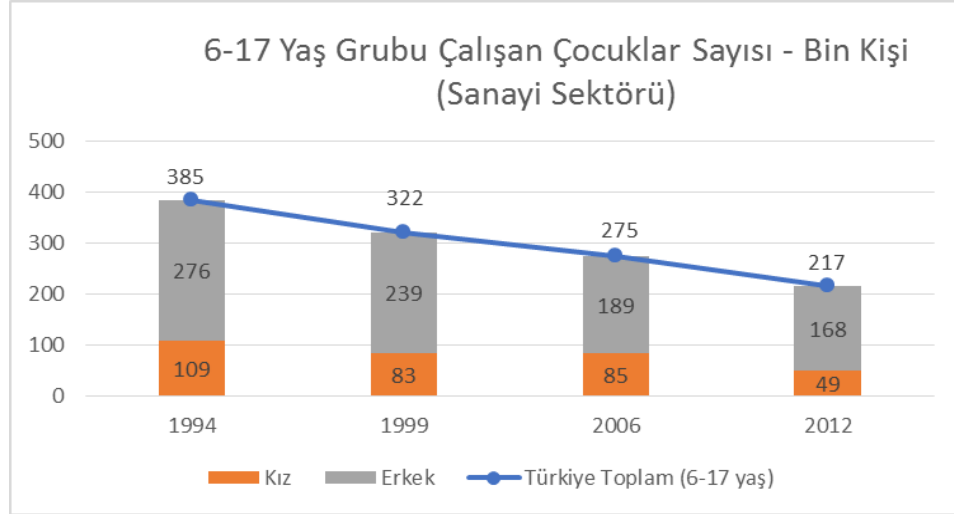
Grafik 1: 1994-2012 Yılları Arasında Tarım Sektöründe Çalışan Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımları

Hizmet sektöründe çocuk istihdamındaki düşüş devam ediyor gözükmektedir. 1994 yılında 375 bin çocuk hizmet sektöründe istihdam edilirken bu sayı 1999 yılında 318 bine, 2006 yılında ise 289 bine ve 2012 yılında 277 bine düşmüştür (Grafik 2).

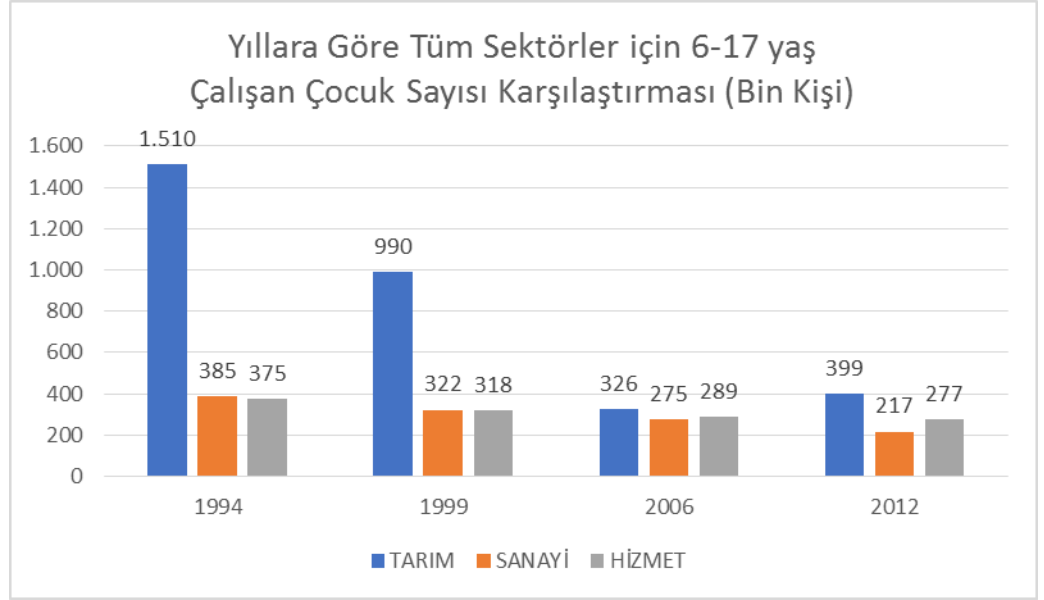
Grafik 2: 1994-2012 Yılları Arasında Hizmet Sektöründe Çalışan Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımları

Sanayi sektöründe çalışan çocuklar incelendiğinde ise 1994 yılında bu sektörde çalışan çocuk sayısı 385 bin iken, 1999'da 322 bine, 2006 yılında 275 bine ve 2012 yılında 217 bine düştüğü görülmektedir (Grafik 3).

Grafik 3: 1994-2012 yılları Arasında Sanayi Sektöründe Çalışan Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımları

Genel olarak bakıldığında dünyada çocuk işçiliği konusunda yaşanan düşüş eğiliminin Türkiye'de de gerçekleştiği, ancak son yıllarda bu eğilimin tarım sektöründe yeniden yükselişe geçtiği dikkat çekmektedir (Grafik 4).

Grafik 4: Çalışan Çocuk Sayısının Yıllara ve Sektörlere Göre Karşılaştırılması

İstihdam içinde değerlendirilmeyen ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 1999 yılında 4 milyon 447 bin iken, 2006 yılında bu sayı 6 milyon 540 bine ulaşmıştır. 2012 yılı için ise bu rakam yaklaşık 1 milyon kişi artarak 7 milyon 503 bine yükselmiştir. Anketin referans dönemi içinde süresi ne olursa olsun ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden 6-17 yaş grubundaki 7 milyon 503 bin çocuğun;

- ⇒ %47,2'sini (3 milyon 540 bin kişi) haftalık çalışma süresi 2 saat ve daha az olanlar,
- ⇒ %80,1'ini ise (6 milyon 12 bin kişi) haftalık çalışma süresi 7 saat ve daha az olanlar,
- ⇒ %56,8'ini (4 milyon 261 bin kişi) kız çocukları,
- ⇒ Ev işi türlerine göre ilk sırayı %29,7 ile hane için alışveriş yapan çocuklar oluşturmaktadır.

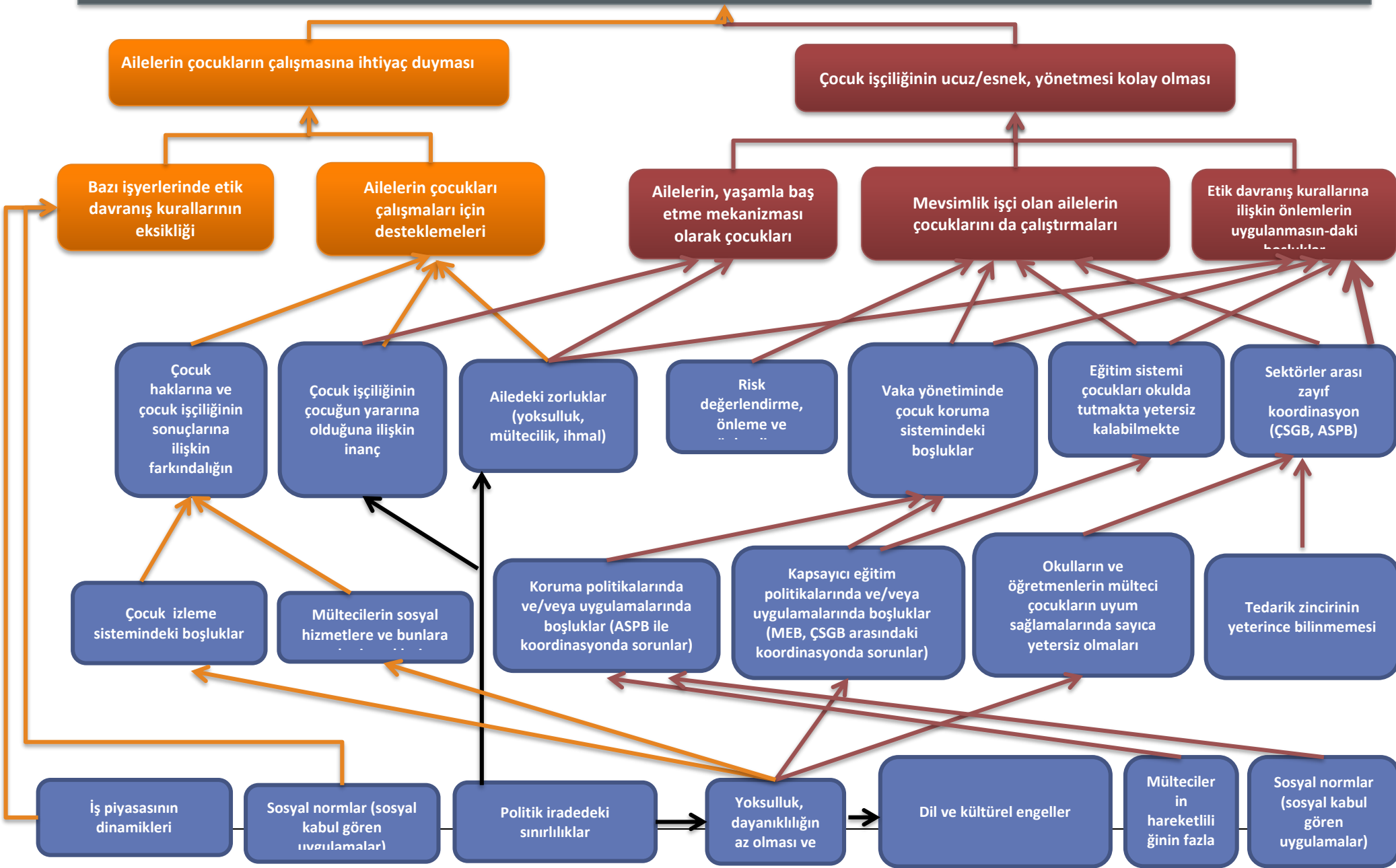
Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam

TÜİK İşgücü İstatistikleri Ekim 2017 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre değişim göstermeyerek %33,9 olarak gerçekleşti. Tarım dışı sektörde kayıt dışı çalışanların oranı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,2 puan azalarak %21,8 oldu.

Kayıt dışı istihdam, çocuk ve genç işçilerin emeğinin daha fazla sömürülmesi ve insani olmayan koşullarda çalışması anlamına gelir. Çünkü kayıt dışı istihdam, onların haksız bir rekabet ortamında, kıdem tazminatı olmaksızın, sosyal güvenlik ve sendikalaşma haklarından yoksun bir biçimde çalışmalarına yol açar. Buna ek olarak kayıt dışı istihdamın güç olması, çocuk ve genç işçilerin hangi koşullarda ve hangi işlerde çalıştıklarının tespiti güçleşmektedir.

İşverenlerden çocuk istihdamı için talep olması

Şekil 3: Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocuk İşçiliğinin Nedenleri Nelerdir?

Şekil 3'te görülebileceği gibi çocuk işçiliğinin nedenleri çok katmanlı ve karmaşıktır. Çocuk işçiliğinin birbiriyle bağlantılı birçok nedeni vardır. Hiçbir zaman tek neden, çocuk işçiliğini açıklamaya yetmez. Farklı koşullarda farklı düzeydeki farklı nedenler ve bunların birbirleriyle nasıl etkileşimde oldukları bir çocuğun işçi olup olmayacağını belirler. Çocuk işçiliği ile etkin mücadele yapılabilmesi için nedenlerinin çok iyi anlaşılması gerekmektedir.

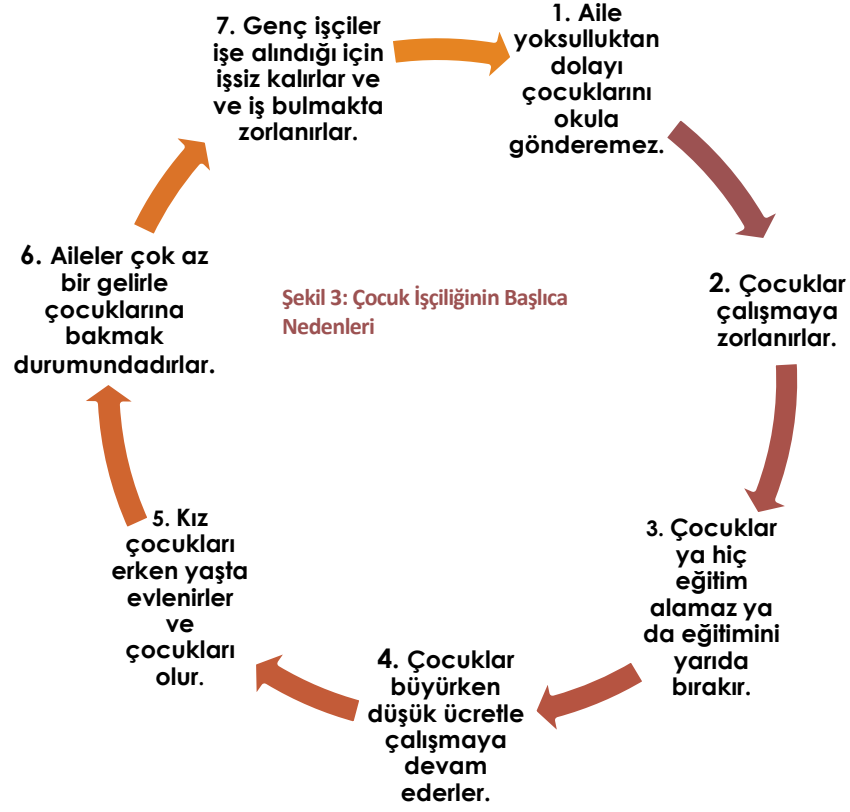
Şekilde yer alan nedenleri, aileye, topluma, eğitime, iş dünyasına, politika ve yasalara ilişkin nedenler olarak gruplamak mümkündür.

AİLESEL NEDENLER

Ailelerin çocuklarının çalışmasını desteklemeleri ve/veya ihtiyaç duymasının pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden önemlileri aşağıda listelenmiştir.

Ailede Yaşanan Zorluklar ve/veya Zorunluluklar

- ⇒ **Yoksulluk:** Ailelerin çocuklarını çalışmaya yönlendirme nedenlerinin en başında yoksulluk gelmektedir. Çocuklar, düşük ücret alsalar da ailenin geçimine katkıda bulunmak üzere aileleri tarafından çalışma hayatına yönlendirilirler. Ancak çalışma hayatına atıldıklarında, eğitimlerini yarım bıraktıklarından dolayı gerekli bilgi ve donanımı kazanamazlar ve yetişkin olduklarında da düşük ücretle çalışmaya devam ederler. Böylelikle yoksulluk, çocuk işçiliğinin hem nedeni hem sonucu olarak kısır bir döngü halinde devam eder (Şekil 4).

Şekil 4: Yoksulluk Döngüsü⁹

⇒ **Aile içinde yaşanan beklenmedik durumlar:** Aniden meydana gelen durumlar çocukları etkiler. Örneğin; deprem, sel, yangın, ölüm gibi can veya mal kaybının da yaşanabileceği durumlarda ailenin tekrar toparlanıp eski düzenine dönebilmesi için çocuklar hayata erken atılmak zorunda kalabilirler.

Anne ve babadan birinin veya her ikisinin ani ölümü de aile bireylerini zor duruma düşürebilir. Baba öldüğünde babanın yerine getirdiği sorumlulukları en büyük erkek çocuk, anne öldüğünde ise onun yerine getirdiği sorumluluğu en büyük kız çocuk üstlenebilir. Ailenin geçimini sağlayan bireyin bir anda işsiz kalması veya iflas etmesi yine çocuk işçiliğine sebebiyet verebilir.

⇒ **Göç ve mülteci olma durumu:** Aile içinde yaşanan zorluklardan birisi de, başta yoksulluk olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalması ve büyük kentlere göç etmesidir. Ancak büyük kentlere yapılan göç ailenin yaşadığı yoksulluğu ve zorlukları daha da fazlaştırmakta, bunun sonucu olarak çocuklar da dahil olmak üzere tüm aile

⁹Bu şekil, Concern - Child Labor dokümanından uyarlanmıştır. www.concern.net

bireylerini uygun olmayan koşullara ve düşük ücrete sahip işlerde çalışmalarına neden olmaktadır.

İnsanlar, ülkelerindeki kriz ya da savaşlar nedeniyle başka bir ülkede mülteci olarak yaşamak zorunda kalabilirler. Türkiye’de 3.4 milyon üzerinde Suriyeli mülteci yaşıyor ve onların 1.5 milyonu çocuktur¹⁰. Türkiye, dünyada en fazla sayıda Suriyeli mülteci barındıran ülke konumundadır¹¹.

Suriyeli mültecilerin sadece 260.320’si kamplarda kalmakta, %90’ndan daha fazlası farklı illerde ikamet etmektedirler. Bu kadar yoğun bir mülteci grubu barındırmak Türkiye’nin ekonomik ve sosyo-kültürel alt yapısı üzerinde baskı oluşturmakta ve var olan temel hizmetlerin aksamasına yol açabilmektedir. Diğer yandan mülteci olmak kolay değildir. Suriyeli mültecilerin büyük bir kısmı yoksulluk, işsizlik, eğitim ve diğer hizmetlerden yararlanamama, uyum sağlayamama, dışlanma gibi güçlüklerle baş etmek zorunda kalabilirler. Tüm bu güçlüklerin bir sonucu olarak Suriyeli çocuklar, çocuk işçiliği kapsamına giren işlerde çalışmak zorunda kalabilmektedirler¹².

- ⇒ **Ailelerin mevsimlik işçi olarak çalışmaları:** Yılın belli bir bölümünde mevsimlik işçi olarak çalışan aileler, çalışmak için başka illere gittiklerinde çocuklarını da beraberinde götürmektedirler ve çocuklar da dahil olmak üzere tüm aile üyeleri tarımda çalışmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden birisidir¹³. Yapılan bir araştırmaya göre mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan çocukların %45’i haftanın yedi günü, %68’i ise günde 11 saat olmak üzere çalışmaktadırlar¹⁴.
- ⇒ **Ailenin kendi işletmesinin olması:** Çok sayıda çocuk, ailenin geçinmek için bağımlı olduğu aile işletmelerinde zorunlu olarak ücretsiz çalıştırılmaktadır. (çiftlikler, kayıt dışı atölyeler, vb.).

Ailenin Yapısı

Çok çocuklu ailelerin bir yandan daha fazla gelire ihtiyaçları varken diğer yandan potansiyel olarak daha fazla işgücüne sahip olurlar. Ailenin çok sayıda çocuğunu aynı

¹⁰ UNICEF <http://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar>

¹¹ Ajanslar-arası Suriye Bölgesel Mülteci Müdahalesi Bilgi Paylaşımı Portalı, Haziran 2017.

¹² Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve

İhtiyaçlar <http://ankara.aile.gov.tr/data/591592e1290eac4d48ad23a7/ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20raporu%20bask%C4%B1%20onay%C4%B1.pdf>

¹³ Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Eylem Planı, ÇSGB

¹⁴ Hayata Destek Derneği, http://hayatadestek.org/belge/BICOD_bulten2.pdf

anda okula göndermesi mümkün olmadığı durumlarda ya hepsi ya da içlerinden bazıları çalışmak zorunda kalırlar.

Ailenin Çocuk İşçiliğine İlişkin Bilgi Eksikliği ve İnançları

Ailelerin çocuk işçiliğinin ne olduğuna ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin bilgi eksikliği ya da çocuk işçiliğinin çocuğun yararına olduğuna ilişkin birtakım inançları olabilir. Bu durumda çocuklarının çalışmasına engel olmak bir yana onların çalışmasını destekleyen bir tutum sergileyebilirler.

TOPLUMSAL NEDENLER

Toplumsal Cinsiyet

‘Cinsiyet’ kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki evrensel biyolojik farklılıklara atıfta bulunurken ‘Toplumsal Cinsiyet’, kadın ve erkeklerin beklentilerini, değerlerini, imajlarını, davranışlarını, inanç sistemlerini ve rollerini tanımlayan fikirlerin sosyal yapılanmasıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin hangi faaliyette bulunacaklarını, seçimlerini, rol, görev, hak, sorumluluk ve davranışlarını ve zorluklara karşı nasıl tepki vereceklerini, kişilerin davranışlarını nasıl ödüllendireceklerini belirler.¹⁵ Toplumsal cinsiyet rolleri, çocuk işçiliğini etkileyen önemli bir unsurdur. Çocuk işçiliğini anlamaya çalışırken, erkek ve kız çocukların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle farklı iş ve yaşam deneyimleri olduğunu anlamak önemlidir.¹⁶

Toplumsal cinsiyet rolleri çocukların eğitim durumlarını hangi işte çalışacaklarını ve çalışma saatlerini belirleyen önemli bir unsurdur. Çoğu toplumda, erkek ve kız çocukları, aile ve toplum tarafından çok genç yaşta itibaren farklı etkinliklere, farklı eğitim alternatiflerine ve mesleklere yönlendirirler.

Ev işlerinde (ücretsiz) faaliyette bulunan çocuklar ve toplumsal cinsiyet

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); “ev ya da hane halkı için veya ev içerisinde icra edilen işleri ev işi, bunu yapanları da ev işçisi” olarak tanımlamıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri ve çocuk işçiliğinde en önemli konu ev işlerinde çalışan kız çocuklarıdır. Geleneksel kadın ve kız çocukları rolleri nedeniyle, ev içindeki ev ve bakım işleri büyük ölçüde kadınlar ve kız çocukları tarafından yerine getirilmektedir. Kadınlar ve kız çocukları, ücretsiz ev işlerinde birincil sorumluluğu sürdürmeye devam etmektedir. Aynı zamanda, evdeki çocuk ve yaşlı bağımlı bireylerin bakımı da onların sorumluluğudur. Ev işleri ödüllendirilmemekte ve ekonomik olmayan işler arasında

¹⁵ Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2014-2018", T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı , Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

¹⁶ UNICEF Child labour: Are girls affected differently from boys?
https://www.unicef.org/sowc07/docs/sowc07_panel_3_3.pdf

düşünülmektedir. Bu nedenle, genellikle iş istatistiklerinde ölçülmemekte ve böylece görünmez olmaktadır. Ancak, ekonomik faaliyetler ve aile ve ev bakımı için harcanan toplam çalışma saatleri hesaplandığında, dünya genelinde kadınlar ve kızların erkeklerden ve erkek çocuklardan çok daha uzun saatler çalıştıkları saptanmaktadır.

TÜİK, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları (2012), ev işlerinde faaliyette bulunan çocukların oranını %49,2 olarak tespit etmektedir. Anketin referans dönemi içinde süresi ne olursa olsun ev işlerinde ailesine yardımcı olduğunu ifade eden 6-17 yaş grubundaki 7 milyon 503 bin çocuğun; %56,8'ini (4 milyon 261 bin kişi) kız çocuklarıdır.

Ev hizmetlerinde (ücretli) çalışma

ILO'nun 189 Sayılı Ev İşçileri Sözleşmesi (2011) ev işçisini, istihdam ilişkisi dâhilinde, ev işleri ile uğraşan herhangi bir kişi olarak tanımlar. Bu Sözleşme, çocukların ev işçisi olarak çalış(tırıl)masının engellenmesi gerektiğini (Madde 4) ve ILO standartlarına uygun olarak ev işçileri için asgari yaş sınırı belirlenmesini vurgular. Ayrıca, 18 yaşın altındaki ve asgari istihdam yaşının üzerindeki ev işçilerin zorunlu eğitimden mahrum kalmamaları için gerekli önlemler alınmalıdır¹⁷.

Ev hizmetlerinde ücret karşılığı çalışma, çocuklar için, özellikle de kızlar için en yaygın ve geleneksel çalışma biçimlerinden biri olmaya devam etmektedir; ancak dünya genelinde çalışanların sayısı bilinmemektedir. Çocukların evlerde çalışması kamusal denetimden uzak olduğu için sömürüye, fiziksel, duygusal ve cinsel istismara açıktır. Dünyada ev hizmetlerinde çalışan çocukların %90'ı kız çocuğudur. Bu alanda kız çocuklarının çok olması, ev işlerinin toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadın ve kız çocuklarının yapması gereken işler olduğu düşüncesidir.

Çocuk İşçiliğine İlişkin Savlar ve Karşıt Savlar

Çocuk işçiliği, toplumun çocuğun çalışmasına ilişkin sahip olduğu tutumlar ya da yanlış inançlar nedeniyle ortaya çıkan savlarla da (iddia, tez) ilgilidir. Söz konusu savlardan bazıları ve bunlara karşı kullanılacak karşıt savlar Kutu 1'de verilmiştir.

KUTU 1: ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE İLİŞKİN SAVLAR VE KARŞIT SAVLAR

"Çocukların yaptığı her iş çocuk işçiliğidir"

Çocuğun çalışması ve çocuk işçiliği farklı kavramlardır. "Çocuk işçiliği" terimi çocukları çocukluklarını yaşamaktan mahrum eden, eğitimlerini sekteye uğratan, asgari çalışma yaşına ilişkin kanunları ihlal eden ve çocukların zihinsel, fiziksel, sosyal ya da ahlaki gelişimleri üzerinde olumsuz etkilere sahip işleri kapsamaktadır.

¹⁷ Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş Uluslararası Çalışma Örgütü 189 Sayılı ILO Sözleşmesi 201 Sayılı ILO Tavsiye Kararı

Öte yandan mevzuatta belirlenen koşullar sağlandığından çocuğun çalışmasında bir engel bulunmamaktadır.

Çocukların uzun saatlerde olmamak üzere, evde ailelerine yardım etmeleri, ailenin sahip olduğu işyerinde yaşına göre belli işleri yapması, çocuk işçiliği kapsamına girmez. Çocuklar fiziksel, sağlık, bedensel, zihinsel, bilişsel, duygusal psikososyal ve ahlaki gelişimlerini ve eğitimlerini olumsuz bir biçimde etkilemeyecek işlerde çalışabilirler. Bu tür çalışmaların kişisel gelişimlerine ve ailelerinin refahına katkıda bulunarak çocuklar üzerinde olumlu bir etki yapabileceği kabul edilmektedir.

“Çocukken ben de çalıştım – çalışmak çocuğa zarar vermez”

Eğer eğitiminize devam ederken sadece cep harçlığınızı çıkarmak için hafif işlerde çalıştıysanız, haklısınız bu tür bir çalışma çocuğa zarar vermez.

Ancak eğitiminizi yarıda bırakıp, uzun saatler boyu ve yaşınıza uygun olmayan işlerde çalıştıysanız, biraz geriye dönüp şu soruları düşünün... Çalışmak zorunda kalmasaydınız o yaşlarınızda neler yapmak isterdiniz? Örneğin, okula gider miydiniz? Arkadaşlarınız var mıydı? Arkadaşlarınızla aranız nasıldı? Onlarla vakit geçirebiliyor muydunuz? Oyun oynayabiliyor muydunuz?

Sağlığınız nasıldı? Örneğin sık hastalanıyor muydunuz ya da yoruluyor muydunuz? Süregiden bir hastalığınız var mıydı?

İş yerinde mutlu muydunuz? Hiç size kızan ya da kaba/kötü davranan birisi var mıydı? Varsa bu davranışlardan korkuyor muydunuz? İşle ilgili sizi üzen konular var mıydı?

Sizlerin de hatırlayabileceği gibi, çocuklar çocuk işçiliği kapsamına giren işlerde çalıştıklarında çocukluklarını yaşayamazlar. Okula gidemez, arkadaşlarıyla oynayamaz ya da onlarla vakit geçiremezler. Çünkü çalışmak zorundadırlar. Buna ek olarak henüz çocuk oldukları için yetişkinler kadar güçlü olamazlar ve çabuk yorulurlar. Özellikle tehlikeli ve uygun olmayan işlerde çalıştıklarında fiziksel sağlıklarının bozulma olasılığı çok fazladır. Hatta kendilerini yetişkinler gibi koruyamadıklarından iş kazalarında sakatlanma ya da yaşamlarını kaybetme olasılığı daha yüksektir.

Çocuklar çalışırken psikolojik olarak da zarar görebilirler. Fiziksel, psikolojik ve hatta cinsel istismara dahi maruz kalabilirler. Örneğin, yetişkinlerin çocuklara bağırmaları, küfretmeleri, aşağılayıcı söz söylemeleri, onlara vurmaları, onları itip kakmaları, onlara gereksiz ve rahatsız edici bir biçimde dokunmaları istismar davranışları arasında sayılabilir.

Görüldüğü gibi, erken yaşlarda çalışma hayatına atılmak, çocukların sadece fiziksel sağlığı için değil, psikolojik/ruhsal sağlıkları için de bir tehlike oluşturmaktadır.

“Ben aslında çocuğa yardım ediyorum. Ağaç yaşken eğilmez mi?”

İnsanların küçük yaşlarda daha kolay eğitildikleri doğrudur. Bunun nedeni, çocukların beyinlerinin yeni bilgi, beceri ve davranışları daha kolay kabul etmesidir. Okuldaki eğitimin küçük yaşta başlamasının sebebi de budur. Çocukların küçük yaşlarda bir mesleği öğrenmeye başlamaları da önemlidir. Ancak, bir mesleği öğrenirken aynı zamanda eğitimlerine de devam etmeleri gerekmektedir. Çünkü çocuklar ancak okulda okuma, matematik ve analitik düşünme becerilerini geliştirebilir. Söz konusu becerilerin gelişmesi aynı zamanda bireysel olarak niteliklerini geliştirmelerini ve daha verimli bir şekilde çalışmalarına katkı sağlar. Dolayısıyla, çocuğun eğitimini tamamlayarak öğreneceği bir meslek daha anlamlı olmaktadır.

“Çocuklar biraz para kazandıktan sonra eğitimine geri dönebilir”

Çocuk işçiliği, çocuğun öğrenme yeteneklerini, sağlığını ve refahını etkileyebilir. Milyonlarca çocuk tehlikeli koşullarda uzun saatler çalışmaktadır. Bu, çocuğun gelişiminde büyük etkiler bırakabilecek kalıcı psikolojik, sosyal ve entelektüel etkilere neden olmaktadır. Bu da, davranış sorunlarına ve öğrenimlerini başarıyla tamamlama yeteneklerini zayıflatabilecek öğrenme güçlüklerine yol açmaktadır.

Eğitim sistemi dışında kalan çocuk, potansiyel olarak çalışan çocuktur. Okul dışında kalınan her sene okula dönüşü zorlaştırır. Çocuklar bir kez çalışma hayatına atılıp para kazanmaya başladıklarında eğitimin onlara kazandırabileceklerini de göz ardı etmeye başlarlar. Çünkü nasıl olsa bir işe sahip olduklarını ve para kazandıklarını düşünürler. Oysa eğitimin nihai olarak kazandırdığı tek şey bir meslek ya da iş değildir. Çocuklar okulda sadece akademik bilgiler elde etmez, sosyalleşmek, arkadaş edinmek, toplum içinde nasıl davranılacağını öğrenmek gibi sosyal yaşam becerileri de kazanırlar. Eğitim, onların hayal güçlerini geliştirmelerini, gelecekte kendileri için daha büyük hedefler belirlemelerini ve bu hedeflerine ulaşmak için nasıl bir yol izleyeceklerini kavramalarını sağlar.

“Çocuklar tehlikeli/zor işlerde çalışmıyorlar ki, bu neden sorun olsun?”

ILO çocuklar için tehlikeli işi, “doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibarıyla çocukların sağlıkları (fiziksel ve zihinsel), güvenlikleri veya ahlaki gelişimleri

Üzerinde olumsuz etkisi olan iş" olarak tanımlar (Modül 1, sf. 9). Tehlikesiz ve güvenli sayılan işler bile aşırı iş yükü, çalışma koşulları, çalışma süresi açısından yoğunluk sonucunda tehlike arz eder hale gelebilirler.

Dünyada çalışan çocukların yarısından fazlası tehlikeli olarak sınıflandırılan koşullarda çalışmaktadır. Tarım sektörü meslek hastalıkları ve iş kazaları açısından en tehlikeli sektörlerden biridir. Dünyada çalışan çocukların %59'u¹⁸ tarım sektöründe çalışmaktadır. Türkiye'de bu oran %44,7'dir¹⁹.

Çalışan çocuklar kötü beslenme, kimyasallara maruz kalma, istismar ve tükenme nedeniyle uzun vadede sağlık sorunları yaşayabilirler. Tarımda çalışan çocuklar toksik pestisit veya gübrelere maruz kalabilir. Tehlikeli bıçaklar ve aletlerle çalışırlar ve ağır yükler taşırlar. Madencilikte, çocuklar zehirli kimyasallara maruz kalabilir, çökme ve patlamalarda sakatlanabilir, yaşamlarını yitirebilirler. İnşaat sırasında, çocuklar ağır yük taşıyabilir, yüksekte çalışabilir ve tehlikeli makinelerden dolayı yaralanabilirler. İmalatta çocuklar zehirli çözücüler kullanabilir, ağırlı pozisyonlarda tekrarlayan görevleri yerine getirebilir ve keskin aletlerden yaralanabilirler. Ev işleri sırasında çocuklar istismar edilebilmektedir. Bazen çocuklar uzun saatler boyu çalışmak zorunda bırakılmakta ve genellikle ailelerinden ve arkadaşlarından soyutlanmış bir biçimde yaşamaktadırlar. Çalışmak, çocuklara ciddi psikolojik zararlar verebilir ve davranış problemlerine neden olabilir. Bu da onların toplumsal gelişimini ve eğitimlerini tamamlamalarını olumsuz bir şekilde etkiler.

“Çocukların yoksulluktan kurtulmalarının tek yolu çalışmalarıdır”.

Çocukları yoksulluktan kurtaracak tek yol, onların eğitim almasıdır. Yoksulluğun tetiklediği çocuk işçiliği bir yoksulluk döngüsü ifade eder. Aile çocuklarını yoksulluktan dolayı okul yerine işe yönlendirdiğinde kuşkusuz kısa dönemde ailenin gelirinde bir artış olacaktır. Ancak buna karşın, çalışan çocuklar eğitimden kazanacağı bilgi ve becerilerden yoksun kalır. Eğitim açısından uzun dönemde yaşlılarıyla arasındaki uçurum giderek açılırken onlar aynı düşük ücretle çalışmaya devam ederler. Bu arada çalışan kız çocukların çocuk yaşta evlenme olasılığının yüksek olduğu bilinmektedir. Eğitim seviyesi ve evlenme yaşı düştükçe daha fazla sayıda çocuk sahibi olma olasılığı ve sonuç olarak da yoksul kalma olasılığı yükselmektedir. Bu da daha fazla yoksul aile ve çalışan çocuklar demektir.

“Aileler çocuklarının çalışmasına karşı değiller ki, esas onlar çocuklarını

¹⁸ ILO-IPEC. Marking progress against child labour - Global estimates and trends 2000-2012. (2013).

¹⁹ TÜİK Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>.

Erişim tarihi 10.02.2017

çalışmaları için zorluyor” / “Çocuklar ailelerinin hayatta kalmasına yardımcı olmak için çalışırlar. Onları işten almak yanlış olur”.

Aslında öyle gözükse de, çoğu ebeveyn çocuğunun çalışmasını istemez. Ancak kazançları ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar düşüktür. Ebeveynlerin iyi bir ücret aldıkları işleri ve uygun yaşam koşulları varsa, çocuklarını işe göndermek zorunda kalmazlar. Bu nedenle çocukların çalıştırılması yerine, ebeveynlerine uygun çalışma koşullarının sağlanması gerekmektedir.

Birçok ebeveyn çocuk işçiliği yapmış olabilir veya kendileri okula devam etmemiş olabilirler. Alternatif çözümler veya çocuklarının karşılaşılabileceği riskler hakkında bilgilendirildiklerinde çoğu çocuklarını çalıştırmaktan vazgeçer.

Bu noktada özellikle sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetleri de kapsayan sosyal koruma önemlidir. Sosyal koruma yoluyla bireylerin ve ailelerin risklere karşı korunmaları ve onların yaşama koşullarını tehdit eden gelir kaybı ve gider artışlarının karşılanması için ihtiyaç duydukları gereksinim ve dayanışmanın verilmesi sağlanır.

“Çalışma hala bir seçimdir. Çocuklar zorla çalıştırılmazlar”.

Tüm çocukların böyle bir seçim yapma şansı yoktur. Çoğu zaman çalışmak çocukların seçimi gibi gözükse de bu seçimi etkileyen faktörlerin olduğu unutulmamalıdır. Umutsuzluk aileler için zor tercihlere neden olur. Onlara bakacak bir ebeveyn olmadan, dünyanın fakir bölgelerindeki bazı çocukların çoğu zaman sokakta yaşamak ve hayatta kalmak için çalışmaktan başka seçeneği yoktur.

“Çocuk işçiliği, gençlerin yetişkin olunca ücretli çalışmaya daha kolay geçmesine yardımcı olur”

ILO'nun 2015 yılındaki çocuk işçiliği ile ilgili raporu²⁰, eski çocuk işçilerinin istihdam sonuçları da dahil olmak üzere çocuk iş gücünün uzun vadeli etkilerini incelemiştir. Araştırma, erken yaşta okulu bırakıp çalışma hayatına atılmanın ilerideki çalışma hayatını olumsuz etkilediğini, 15 yaşından önce okulu bırakanların ise daha büyük bir risk altında olduğunu tespit etmiş ve bu grubun tamamen çalışma dünyasının dışında kalma olasılığı olduğunu ortaya koymuştur. Buna ilaveten, çalışmalar daha genç yaşta çalışmaya başlayan

²⁰ ILO. World Report On Child Labour 2015 - Paving the way to decent work for young people.

çocukların daha düşük eğitim düzeyine sahip oldukları ve bunun da çocuğun gelecekteki refahını ve gelir yaratma kabiliyetini etkilediğini göstermiştir.

“Çocuklar, bazı işler için yetişkinlerden daha uygundur”.

Çocukların yetişkinlere göre bazı işlere daha uygun olduklarına uzun zamandır inanılıyor. Bu, örneğin, yaygın olarak halı dokumasında çocuk işçiliği veya çocukların "küçük parmakları" nedeniyle pamuk tarlalarında kullanılması için bir bahane olarak kullanılmaktadır. Ancak söz konusu sektörlerde yapılan detaylı araştırmalar bunun böyle olmadığını ortaya koymaktadır.

“Çocukların çalışması ülkenin gelişimi için iyidir.”

Aksine, çocukların çalışması ülkemiz için yarardan çok zarar getirir. Öncelikle imza attığımız uluslararası sözleşmeler ve yasalarımız gereğince çocuklarımıza taahhütlerimiz vardır. Onları çalışmak da dahil her türlü zararlı uygulamadan korumak, sağlıklı yaşamalarını ve gelişmelerini sağlamak ve eğitim almalarını sağlamakla yükümlüüz.

Buna ek olarak, çocuk işçiliği arttıkça kişi başına düşen milli gelir düşmektedir. Ayrıca çocuk işçiliği ücretlerin düşmesine, yetişkinlerin işsiz kalmasına, teknolojik ilerlemenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Çocuk işçiliği, ücretleri düşürmekte ve özellikle genç işçiler arasında yetişkin işsizliğini arttırmaktadır; çünkü çocuklar daha az ücretle aynı işleri yapmaktadırlar. Bu, yetişkinlerin ekonomiye verimli bir şekilde katkıda bulunamaması anlamına gelir ki, bu da ekonomik refah için olumsuzdur.

Tüm bunlara ek olarak çocuk işçiliği eğitimsiz bir iş gücü yetişmesine neden olmakta. Bu da beşeri sermayeye yatırımı azaltmaktadır. Oysaki bir ulusun ekonomik başarısının en önemli belirleyicilerinden biri beşeri sermayedir²¹.

“Çocuk işçiliğine karşı yol almanın tek yolu, tüketicilerin ve hükümetlerin yaptırımlar ve boykotlarla baskı uygulamasıdır”

Uluslararası taahhüt ve baskı önemli olmakla birlikte, tek başına boykot ve diğer önlemler çocuklara yardım etmekten ziyade aslında zarar verebilecek uzun vadeli olumsuz sorunlar içeren araçlardır. UNICEF, tehlikeli çocuk işçiliği konusunda yerel inisiyatifleri destekleyen ve geliştiren, özellikle yüksek kalitede zorunlu ilköğretim eğitimi veren alternatif kapsamlı bir stratejiyi savunmaktadır.

²¹ Beşeri Sermaye, bireyin bilgi, beceri ve hünere kazanabilmek için yaptığı eğitim harcamasıdır. Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük*. İstanbul: Guzem.

“Çocuk işçiliği yalnızca fakir ülkelerde mevcuttur”

Çocuk emeği küresel bir sorundur. En fazla sayıda çocuk işçiler Asya ve Pasifik'te bulunurken, Sahra Altı Afrika'da çocuk işçiliği oranı en yüksek seviyedir ve çocukların %21'inin yaşları 5 ile 17 arasında değişmektedir.

Ancak bu bölgelerin ötesinde, çocuk işçisi 168 milyon çocuğun 12 milyonu üst veya orta gelirli ülkelerdedir.

“Çocuk işçiliği yalnızca yoksulluk giderildiğinde ortadan kaldırılabılır”.

Yoksulluk çocuk işçiliğinin önemli ama tek nedeni değildir. Yoksulluğun aileler ve çalışan çocuklar üzerindeki etkisini azaltan çok çeşitli uygulamalar vardır. Gelir getirici etkinlikler ve mikro kredi uygulamaları aile gelirini artırarak çocuk işçiliğinin azalmasını sağlayabilir. Şartlı nakit transferi, sağlık, mesleki eğitim, sosyal yardım ve koruma gibi pek çok programın çocuk işçiliğini azalttığı konusunda iyi uygulamalar ve kanıtlar vardır. Bu programlar farklı düzeylerde eş zamanlı olarak yürütülmelidir. Mevcut destek mekanizmalarının tam kullanımı ve çocuk işçiliğini önleme ve rehabilitasyon faaliyetlerinin iyi koordine edilebilmesi önemlidir.

Hükümet tarafından geliştirilen yoksulluğu azaltıcı politikalar, ailelerin işe erişimi, kaliteli eğitime evrensel erişim ve sosyal koruma önlemleri ülkedeki çocuk işçiliği sorununun çözümüne yönelik olumlu etkiler yaratmaktadır.

EĞİTİME İLİŞKİN NEDENLER

Eğitim, yoksulluk döngüsünü kırmak için güçlü bir araçtır. Eğitim çocukların sağ kalmasını, büyüme, gelişme ve refahını destekler ve sosyal eşitsizlikteki boşluğu kapatır. Ortalama bir yıllık ek eğitim, bir kişinin kazancını yüzde 10 oranında artırabilir. Hijyen ve hastalık önleme bilgisi, önlenemez ölüm oranını önemli ölçüde azaltabilir. Ayrıca, kızların eğitimi gelecek kuşaklar için özellikle etkilidir. Eğitimli annelerin iş gücüne katılma oranları arttığı gibi, çocuklarının da okula gitme olasılıkları, eğitimleri az olan veya hiç olmayan annelerin çocuklarına göre çok daha yüksektir.

Pek çok yoksul aile eğitimin çocuklarının yaşamlarına bir fark getirmeyeceğini düşünmektedir. Eğitimli olup da iş bulamayan kişileri örnek gösterip “okuyup da ne olacak” şeklinde bir tutum takınmaktadır. Eğitimi yaşamın kalitesini arttıracak bir araç olarak algılamamaktadırlar. Ailenin eğitime bakış açısı ya da eğitime verdiği değer, çocuğun eğitime devam edip etmemesinde belirleyici bir rol oynar. Eğer ebeveynler kendi eğitimlerini tamamlamış ve eğitimin yararlarını bizzat deneyimlemişlerse kendi çocuklarını okula gönderme olasılığı çok yüksektir. Buna karşın, eğitimi belki de

Eğitimin Öneminin Anlaşılması

çocukken çalıştıkları için yarım bırakmış ebeveynler eğitime olması gereken değeri vermeyebilirler. Bazen de aileler eğitimin çocuklarına bir şey katmadığını düşünerek, aile bütçesine katkıda bulunmaları ve bir meslek öğrenmeleri için çocuklarını çalışma hayatına yönlendirebilirler. Oysaki eğitimin geri dönüşü uzun vadede ortaya çıkmakta ve çocuğun çalışmasından çok daha fazla ekonomik kazanç sağlamaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi açısından eğitimin öneminin ve çocuk işçiliğinin çocuğun eğitimine sekte vurduğunun çocuklar ve aileler tarafından anlaşılması önemlidir. Eğitimin sonuçlarının kısa sürede alınmaması yoksul ailelerin çocuklarını çalışmaya yönlendirmesine neden olmaktadır. Yoksul aileler için eğitim uzun erimli bir yatırımdır. Diğer yandan, çocuk işçiliği ise kısa vadede gelir sağlamaktadır. Kısa vadedeki bu kazancın tercih edilmesi çocuğun eğitimin uzun dönemli sonuçlarından yararlanamamasına neden olmaktadır. Çocuğun hem çalışıp hem eğitime devam ettiği durumlarda bile eğitimi sekteye uğramaktadır. Çünkü bu gruba giren çocukların bir süre sonra okulu bırakma ve tam zamanlı olarak çalışmaya başlama riski mevcuttur. Nitekim TÜİK verilerine göre, çalışan çocukların yaşları büyüdükçe okula devamları azalmaktadır.

Türkiye'de Çalışan Çocukların Durumu

TÜİK'in 2012 yılında gerçekleştirdiği Çocuk İşgücü Anketine göre çalışan çocukların %49,8'i bir okula devam ederken, %50,2'si okula devam etmemektedir. Yaş grupları itibarıyla, 6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların %81,8'i, 15-17 yaş grubundaki çalışan çocukların ise %34,3'ü bir okula devam etmektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim

Geleneksel cinsiyet rollerinin bir sonucu olarak birçok kız çocuğu, eğitim hakkından mahrum edilir, ev işlerinde veya ev dışı işte çalışmak zorunda bırakılır. Çocuk işçiliğinin kısmen kuşaklararası süregelen kız çocuklarının eğitim sorunlarının bir parçası olduğu unutulmamalıdır. Eğitimde cinsiyet eşitsizliği her ne kadar kız ve erkek çocuklarını, kadınları ve erkekleri benzer şekilde etkilese de, bu konuda kadınlar ve kız çocukları

hâlen daha çok zarar görmektedir. Kız çocuklarının eğitimde karşılaştıkları eşitsizlikler, onları asgari çalışma yaşına geldiklerinde erkek çocuklara göre dezavantajlı bir konumda bırakır ve sonuç olarak, daha az istihdam seçenekleri vardır.

Çocuk işçiliğinin eğitimi sekteye uğratmasının diğer bir nedeni de eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlardır. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir:

**Eğitim
Sisteminden
Kaynaklanan
Sorunlar**

⇒ **Kapsayıcı eğitim politikalarında ve/veya uygulamalarında boşluklar:** Önceleri ileri düzeyde engelli ve/veya özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için gündeme gelen kapsayıcı eğitimin çerçevesi daha sonra genişletilerek toplumda dezavantaja sahip tüm grupları (dini, etnik ve kültürel azınlıklar, göçmen, mülteci ve sığınmacılar, kızlar, düşük gelirli aileler, engelliler, AIDS hastaları, vb.) kapsar bir hale getirilmiştir. Böylelikle kapsayıcı eğitimin amacı, tüm dezavantajlı grupların eğitime erişiminin sağlanması ve eğitim içindeki ayrımcılığın ortadan kaldırılması olmuştur.

Kapsayıcı ve kaliteli eğitime erişim her çocuğun hakkıdır. Çocuk işçiliği açısından ele alındığında, çocuk eğitim hakkını kullanamadığında, diğer bir deyişle bir ya da birkaç nedenden dolayı kapsayıcı ve kaliteli eğitime erişemediğinde çalışma hayatına erken yaşlarda atılmakta ve çoğu zaman yaşı ve gelişimi için uygun olmayan işlerde çalışmaktadır. Dolayısıyla çocuk işçiliğinin önlenmesinde kapsayıcı ve kaliteli eğitim politikalarının iyi belirlenmesi, bu politikaların okullar tarafından benimsenmesi ve uygulanması için kapasite geliştirilmesi ve sonuçların izlenmesi gerekmektedir. Buna ek olarak tüm bakanlıkların etkin bir eşgüdüm içinde çalışması gerekmektedir.

⇒ **Eğitim sisteminin çocukları okulda tutmakta yetersiz kalması:** Çocukların okula devamsızlık yapmalarının ve okulu terk etmelerinin pek çok sebebi olabilir. Aşırı kalabalık sınıflar, olumsuz öğretmen tutumları, zorbalığa maruz kalma, düşük akademik performans, dışlanma, ayrımcılığa maruz kalma gibi faktörler çocukları okuldan soğutabilir, devamsızlığa ya da okulu bırakmalarına neden olabilir. Bunlara ek olarak ailenin çocuğu okuldan alması ve çalışma hayatına yönlendirmesi gibi durumlar da söz konusu olabilir. Okul yöneticilerinin, okulu terk etme riski bulunan çocukları önceden tespit etmesi, izlemesi ve aile ziyaretleri de dahil olmak üzere gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Önlemlerden bir diğeri de yukarıda sözü edilen kapsayıcı eğitim politikasının benimsenmesidir. Dezavantajlı gruplara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırıldığı, öğrenciler ve veliler arasında uyumun gelişmesi için çaba harcanan okullarda devamsızlık ve okul terklerinin azalması muhtemeldir.

⇒ **Eğitimin doğrudan ve dolaylı maliyeti:** Ülkemizde her ne kadar ilköğretim parasız olsa da ve öğrencilere okul kitapları ücretsiz olarak dağıtılsa da eğitimin doğrudan ve dolaylı bir maliyeti vardır. Kırtasiye, diğer eğitim materyalleri, servis ücreti gibi harcamalar doğrudan maliyet; beslenme, öğrencinin harçlığı dolaylı maliyet kapsamına girer. Çocuk işçiliği bağlamında çocuğun eğitimi sırasında çalışıyor olması aile için gelir kaybı teşkil etmesi nedeniyle dolaylı maliyet kapsamına girmektedir.

Fırsat maliyeti, çocuğun emeğinden sağlanan gelirin kaybıdır. Çocuklar işten çıkarıldığında ve okula gönderildiğinde, yoksul ailelere bu kayıplarını telafi etmek için bir gelir transferi programı oluşturmak önemlidir.

⇒ **Diğer sorunlar:** Eğitim sistemine ilişkin diğer sorunlar okulların yeterli sayıda olmaması, öğretmen sayısının azlığı, coğrafi koşullar (okulların uzaklığı) gibi sorunları kapsar.

POLİTİKA VE YASALARA İLİŞKİN NEDENLER

Yoksulluğun çocuk işçiliğinin en önemli nedenlerinden birisi olduğu bilinmektedir. Ancak yoksulluktan bahsederken ailenin yaşadığı yoksulluk ile çocuk yoksulluğunun birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Yoksulluğu en yalın bir biçimde, “bireylerin asgari ihtiyaçlarını karşılayamama durumu” olarak tanımlayabiliriz. Çocuk yoksulluğu ise çocuğun en temel beslenme, barınma, sağlık, eğitim ve korunma imkânlarına sahip olamamasıdır. Kuşkusuz ki, çocuk yoksulluğu, çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve manevi gelişimine zarar verdiği gibi, sadece çocukluk dönemini değil, tüm hayatını etkiler. Buna ek olarak çocuk yoksulluğu sadece çocuğun bireysel hayatını değil, gelecek nesilleri de etkileyecek olan bir olgudur. Ailenin yoksulluğu, hane halkı geliri, hane halkı tüketimi gibi araçlarla ölçülebilirken, çocuk yoksulluğunun çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimine olan tüm etkilerini doğrudan ölçmek çok zordur.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin 27. maddesine göre, “her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine sahip olma hakkı” vardır. Bunun sağlanmasında öncelikli olarak anne-baba ya da çocuğun bakımını sağlayan kişiler sorumlu olsa da, onların sağlayamadığı koşullarda devletin

Politikaların Yeterli Olmaması ya da Uygulamadaki Sorunlar

bu konuda önlem alması ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygulaması gerekir.

Bu bağlamda, çocuk yoksulluğu ve onunla çok ilişkili olan çocuk işçiliğinin önlenmesinde var olan çocuk koruma, ekonomik, sosyal ve eğitim politikalarının gözden geçirilmesi ve gerekiyorsa yeni politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Bunu yaparken, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, diğer bir deyişle çocuğun odak alınması esas olmalıdır. Bu bağlamda, sosyal ve ekonomik politikaların çocuk ve ailenin yoksulluğunu giderecek, eşitliği ve yetişkin aile bireylerine istihdam sağlayacak bir biçimde düzenlenmesi önemlidir. Eğitim sisteminin 4+4+4 olarak düzenlenmesi, liseye devam oranında düşme ve zorunlu ilköğretim yaşının 6-13 yaş aralığına çekilmesiyle asgari çalışma yaşının da 13'e inmesi gibi riskleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kesintisiz eğitimin esas alınması önemlidir.

Ne var ki, sadece politikaların geliştirilmesi yeterli olmamakta, bu politikaların benimsenmesi ve uygulanması konusunda da çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Yasaların Yeterli Olmaması ya da Uygulamadaki Sorunlar

4857 sayılı İş Kanunu ve bu kanuna göre hazırlanan yönetmelikler, taraf olduğumuz uluslararası mevzuat ve normlara uyumlu olmakla birlikte, hem mevzuatta hem de uygulamalarda bazı eksiklikler bulunmaktadır. Öncelikle tüm çalışma ilişkileri İş Kanunu kapsamında olmadığından, bu Kanun kapsamı dışında kalan çalışma ilişkileri mevzuata aykırı, çocuk işçiliğinin önlenmesi açısından önemli bir eksiklik. Bu nitelikteki işlerde ve işyerlerinde çalışan çocuklara ilişkin denetim yapılabilmeyle birlikte cezai müeyyide İş Kanunu'nda yer almadığından idari yaptırım uygulanamamakta ve bu fiil yaptırımsız kalmaktadır. Yine 4857 sayılı İş Kanunu'nda düzenlenen idari para cezası da caydırıcı olmaktan çok uzaktır. Son olarak iş müfettişlerinin mevzuata aykırı çocuk işçi tespit etmeleri durumunda, bu durumdaki çocukları çalışmaktan alıkoyma yetkisinin 2012 yılında kaldırılıp yerine yeni bir düzenleme getirilmemiş olması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir. Tüm bu mevzuat eksiklikleri ile birlikte çocuğun çalışmasının toplumsal dayanaklarının bulunması, mevzuatın tam olarak uygulanmasını da yetersiz kılmaktadır.

KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN YÜKSEKLİĞİ

İllegal ekonomi, enformel ekonomi, vergi dışı ekonomi olarak da adlandırılan kayıt dışı ekonomi, belgeye hiç bağlanmamış ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır. Kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak adlandırılan kayıt dışı ekonomi

kapsamında faaliyet gösteren işletmelerde çocuk işçiliğinin yoğun olduğu gözlenmektedir. Çocuk işgücü, maliyeti azaltarak yüksek kar elde etmek isteyen kayıt dışı işyerleri için önemli olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin varlığı çocuk işçiliğinin nedenleri arasındadır.

UNICEF raporunda,²² işverenlerin ekonomik zorluklar ve rekabet nedeniyle ucuz ve vasıfsız işgücüne gereksinim duydukları belirtilmektedir. Yoksulluk nedeniyle okuldan ayrılan çocukların bu sektörde iş bulmaları daha kolay olmaktadır. Çocukların çalıştırılmaları ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde ailelerin ekonomik sorunlarını azalttığı gibi işverenin de işgücü maliyetini azaltmaktadır.

Kayıt dışı işyerlerinde çalışan çocuklar, çalışma koşulları, korunma, sosyal güvenlik ve eğitim alanlarında risk altındadırlar.

**İzleme
Mekanizmalarının
Olmayı ve
Kurumlararası
Koordinasyonda
Yetersizlikler**

Çocuk işçiliğine ilişkin etkin bir izleme ve denetleme mekanizması yoktur. Bu nedenle çocuk işçiliğinde yer alan çocukların sayısı ve koşulları tam olarak bilinmemektedir. Etkin bir izleme ve denetleme sisteminin olmaması çocuk işçiliğinin devam etmesine ve çocukların çalışma koşullarının düzeltilmemesine neden olmaktadır.

Kurumlar arası koordinasyonun yetersizliği ya da olmayışı diğer bir sorundur. Koordinasyon eksikliği, kurumların birbirlerinin görev ve sorumluluklarını bilmemelerine ve dolayısıyla etkin bir biçimde yönlendirme yapamamalarına yol açmaktadır. Bu da zaman ve emek kaybına neden olmaktadır.

Bu nedenle çocuk işçiliği konusunda etkin bir izleme ve denetleme sisteminin oluşturulması ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesi önemlidir.

İŞ PİYASASINDAN VE İŞVERENLERDEN KAYNAKLANAN NEDENLER

**İş Piyasasının
Talebi**

Çocuk işçiliğinin ortaya çıkması ve sürdürülmesinin en önemli nedenlerinden birisi iş piyasasının çocuk emeğini talep etmesidir. İş piyasası aşağıdaki nedenlerden dolayı çocuğun emeğinden yararlanır²³:

- ⇒ **Ucuz işgücü:** Çocuklara yetişkinlerden daha az ücret ödenir.
- ⇒ **Daha kolay yönetilme:** Çocuklar haklarını ve çıkarlarını yetişkinler kadar iyi koruyamazlar. Bu nedenle işverenlere sorun çıkarmazlar.

²² Children Working in the Urban Informal Economy Evidence from West and Central Africa, Nisan 2012

²³Bureau for Employers' Activities, International Labour Office and the International Organisation of Employers (IOE) : Eliminating Child Labour Guides for Employers-Guide 1, 2007.

- ⇒ **İşçi açığı:** Özellikle tarım gibi çok sayıda işçinin gerekli olduğu sektörlerde işçi açığı nedeniyle çocuklar açığı kapatmak üzere istihdam edilirler.
- ⇒ **Çocukların bazı işlerde daha hünere olduğu düşüncesi:** Pamuk toplama gibi işlerde çocukların ellerinin küçük olması nedeniyle daha fazla verim alındığı için daha fazla hünere oldukları düşünülür.

İşletmelerde Davranış Kurallarının Olmaması

Büyük ölçekli işletmeler haricinde pek çok işletmede davranış kuralları adı verilen, ürünlere ve çalışma koşullarına ilişkin etik ilkeler belirlenmemiştir. Bu kuralları geliştirmek zorunlu değildir, ancak geliştirilmesinin önemli yararları vardır. Bu kurallar, her şeyden önce işveren, yönetici ve çalışanların davranışlarını düzenler. Diğer bir deyişle işyerinde kabul edilen ve kabul edilmeyen davranışları tanımlar. Davranış kuralları genellikle uluslararası sözleşmeleri temel alarak oluşturulur. Dolayısıyla insan ve çocuk haklarını temel alırlar. Bu bağlamda diğer bir avantajı, işletmenin saygınlığını arttırmasıdır. Bu da işletmenin tedarik zincirinde daha kolay yer almasını sağlar. Ancak sadece bu kuralları geliştirmek yetmez, işletmenin bu kurallara uyacağını taahhüt etmesi, yani bu davranış kurallarının her kademedeki uygulanmasını sağlaması gerekir.

Modül 3'te söz konusu davranış kurallarının nasıl geliştirileceğine ilişkin ipuçlarını bulabilirsiniz.

Çocuk İşçiliğinin Bireysel ve Toplumsal Sonuçları Nelerdir?^{24,25}

Bireysel Sonuçlar

Çocuk işçiliği her şeyden önce bir çocuğun çocukluğunu elinden alır. En doğal hakları olan sağlıklı gelişme, eğitime devam etme, oyun oynama, arkadaşlarıyla vakit geçirme ve her türlü tehlikeden korunma hakları elinden alınır. Çalışmaması gereken yaşta ağır ve tehlikeli işlerde çalışmasının çocuk üzerinde kısa ve uzun dönemde olumsuz fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik sonuçları vardır.

²⁴ Training resource pack on the elimination of hazardous child labour in agriculture: Book1–A Trainer's Guide (Geneva: ILO-IPEC, 2005), pp. 14-17.

²⁵ Developmental Effects of Child Labor.

http://laborrightrightsblog.typepad.com/international_labor_right/2011/09/developmental-effects-of-child-labor.html Erişim tarihi 10.02.2017

Fiziksel Etkiler

- Sağlıklı fiziksel gelişiminin engellenmesi
- Sağlığının bozulması
Bazı hastalıklara karşı daha kırılgan olma (örneğin toksik maddelerden dolayı ciğerlerin zarar görmesi)
- Ciddi yaralanmalar, uzuv ya da organ kayıpları, erken ölümler

Psikolojik Etkiler

- Sağlıklı psikolojik gelişimin engellenmesi
- İhmal, fiziksel, psikolojik ve/veya cinsel istismar
- Yoğun, stres, kaygı ve korku, düşük özgüven ve özsaygı
- Madde bağımlılığına karşı yatkınlık

Sosyal Etkiler

- Eğitimi yarım bırakma ya da devamsızlık yapma
- Yetersiz eğitim sonucu gerekli donanım ve beceriyi kazanamama,
- Erken evlilikler
- Sosyal yaşam geliştirme fırsatından yoksun kalma, aile ve arkadaşlardan soyutlanma
- Akranlarıyla vakit geçirememesi ve oyun oynama hakkından mahrum kalma

Ekonomik Etkiler

- Düşük ücret
- Örgütlenme ve haklarını koruma gücüne sahip olmama
Yeterli eğitim alamamaktan dolayı yetişkinlikte yüksek kazançlı iş bulma olasılığının olmaması
- Sosyal haklardan yoksun olma

Fiziksel Etkiler

1. Biyolojik nedenlerden dolayı, çocukların tehlikeli işlerde çalışması kabul edilemez. Çocuklar küçük yetişkinler değildirler, fiziksel ve zihinsel olarak farklıdır.
2. Bir kişinin boyunun yaklaşık yüzde 15-20'si, 10-20 yaş aralığında uzar. Hızlı büyüme döneminde tehlikeli koşullarda çalışan çocuklarda kemiklerde, eklemlerde, bağlar ve kaslarda oluşan sorunlar ömür boyu kurtulamayacakları hastalık ve engelliliğe neden olur. Fiziksel zorlanma, özellikle art arda hareketlerle birleştiğinde, büyüyen kemiklerde ve eklemlerde kalıcı omurga yaralanmaları, ömür boyu deformasyonlar ve sakatlıklara neden olabilir.
3. Çocukların cildi yetişkinlerden daha ince ve zayıftır. Bu nedenle toksik maddeler daha kolay emilir.

4. Çocuklar daha hızlı ve daha derin nefes alırlar, bu nedenle daha fazla havayla taşınan patojenleri ve tozları teneffüs edebilir, daha çok tehlikeli maddeler solurlar.
5. Çocuklar daha büyük cilt yüzeyi ve daha hızlı nefes almaları nedeniyle daha kolay susuz kalırlar. Ayrıca çocuklar akciğerler ve deri yoluyla erişkinlerden daha fazla (ağırlık başına) su kaybederler.
6. Ağır metaller (kurşun, cıva) çocukların vücutlarına daha çabuk nüfuz eder.
7. Çocukların endokrin sistemi (büyüme ve gelişmede kilit rol oynar) kimyasallar tarafından bozulabilir.
8. Çocukların enzim sistemleri hala gelişmekte olduğu için, vücutlarının tehlikeli maddelerden arınması mümkün değildir.
9. Beynin olgunlaşması zehirli maddelere maruz kaldıklarından engellenebilir. Metaller çocukların beyinlerinde daha uzun süre kalır ve emilimi daha fazladır.
10. İç organlar çocukluk ve ergenlik dönemlerinde olgunlaşmakta ve tehlikeli ajanların yok edilmesinde daha az etkili olmaktadır. Toksinlere maruz kalma olgunlaşmayı engelleyebilir.
11. Çocuklar büyüyor olduklarından, çocukların toksinlere daha fazla maruz kalmasına neden olabilecek yüksek bir enerji tüketimleri vardır.
12. Ter bezleri ve termal düzenleyici sistem tam olarak gelişmediğinden, çocuklar ısıya ve soğukluğa karşı artan hassasiyete sahiptir.
13. 10 ila 18 yaşları arasında olan çocukların düzgün gelişimi için gece yaklaşık 9½ saat uykuya ihtiyaçları vardır.
14. Bazı durumlarda toksik dumanlar akciğer hasarı ve erken ölümle sonuçlanabilir.
15. Küçük karmaşık işlere (nakış gibi) odaklanmak zorunda kalanlarda görme yeteneği bozulabilir.
16. Hesaplamak zor olsa da, bir kişi ne kadar erken yaşta çalışmaya başlarsa, fiziksel yaşlanmanın o kadar erken başladığı gözlenir.

Psikolojik Etkiler

1. Küçük çocuklar, potansiyel güvenlik ve sağlık risklerini tanımak ve değerlendirmek ve bunlar hakkında kararlar vermek için daha zayıf bir kapasiteye sahiptirler.
2. Çocuk işçiler yaşadıkları stres dolayısıyla psikolojik zarar görebilir ve davranış problemleri ortaya çıkabilir. Bu, bir çocuğun sosyal gelişimini ve eğitimini başarıyla tamamlayabilme şansını ciddi şekilde etkiler.
3. Çalışma hayatına küçük yaşta başlayan çocuklar genellikle yasa dışı faaliyetlerin ilk hedefidir.
4. Büyüme çağındaki çalışan çocuklar en çok ihtiyaç duydukları dönemde gerekli etik ve ahlaki desteği alamazlar.
5. Çocuklar, işyerindeki yetişkinlerden daha kolay sömürülebilir ve istismara uğrayabilirler.
6. Çalışan çocuklar genellikle daha çok soyutlanma ve depresyon yaşarlar ve bu da büyüdükçe sağlıklı duygular geliştirebilmelerini engelleyebilir.
7. Çalışmanın ergenler üzerinde de olumsuz etkisi vardır. Haftada 20 saatten fazla çalışan gençler, uyuşturucu kullanımı ve saldırganlık gibi sorunlu sosyal davranışları geliştirme riski altındadır.

Sosyal Etkiler

1. Çocuk işçiliği kapsamındaki çocukların eğitimlerini tamamlamaları için zamanları yoktur. Liseyi bitirmeden önce genelde eğitimde geride kalırlar veya eğitimlerini tamamen bırakırlar. Bu kısır döngüden kaçmak zordur ve bu döngüye girdikten sonra hayatlarını iyileştirme şansları azalır.
2. Çalışmak, onlara çocukluklarını yaşatmaz. Çalışma yaşamı onların eğitim, sosyalleşme, oyun oynama ve çocuk olma şanslarını elinden alır.
3. Çalışma, bir çocuğun sosyal gelişimini de etkiler çünkü çocuklar, oyun oynayarak ve yaşlıları ile iletişim kurarak düzgün bir şekilde etkileşim kurmayı öğrenirler. Çalışan çocuklar değil arkadaşlarıyla oyun oynamayı, aile üyeleriyle vakit geçirmeye bile zaman ayıramazlar. Oysa çocukların, gelişmek ve kendilerini güvende hissetmek için kişisel olarak olumlu ilişkiler kurma ihtiyaçları vardır. İş yerinde uzun saatler boyunca çalışmak, çocukların bu

ilişkileri sağlıklı bir şekilde geliştirmesini engeller; bu da diğer duygusal sorunlar için risk altındaki güvensiz yetişkinlere yol açar.

Ekonomik Etkiler

1. Çocuklara ödenen düşük ücretler, yetişkinlere yapılan ücretlendirmeyi olumsuz bir şekilde etkilemektedir.
2. Çocuklara çok daha az ücret ödenmekte, buna karşılık diğer çalışanlar kadar veya daha fazla çalışmaları beklenmektedir.
3. Araştırmalar, işgücüne erken yaşta girmenin yetişkinlikteki kazancı %13-20 oranında düşürdüğünü ortaya koymuştur. Buna karşın çocukların okula devam ettikleri her yıl için yetişkin olduklarında gelirlerinin %11 arttığını öngörülmektedir.²⁶

Çocuk İşçiliğinin Toplumsal Etkileri Nelerdir?

Çocuk işçiliğinin çocukların yaşamları ve aileleri üzerinde doğrudan etkisi olduğu gibi aynı zamanda toplumun uzun vadede gelişmesinde önemli ve giderek artan bir etkisi vardır.

Çocuğun çalışması ve küresel ekonomi²⁷

ILO çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması halinde 20 yıl içinde (2000-2020) küresel ekonomiye maliyeti ve faydaları konusunda bir çalışma yapmıştır.

Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının küresel ekonomiye maliyeti aşağıdaki alanlarda olacaktır:

- ⇒ Eğitimin nicelik ve niteliğinin artırılması
- ⇒ Ailelere nakit para verilmesi
- ⇒ Ailelere verilecek nakit yardımın verilmesine ilişkin idari masraflar

Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının küresel ekonomiye katkısı

- ⇒ Okula daha uzun süre devam eden çocukların üretim kapasitesinin artması
- ⇒ Çocukların iş kazalarında ve yaralanmalarında kaybettiği zamanın kazanılması

Söz konusu maliyetler ve kazançlar karşılaştırıldığında çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının küresel ekonomiye 20 yıl içinde net 4,1 trilyon dolar kazandıracağı öngörülmüştür.

²⁶ ILO. Investing in Children (Geneva: ILO-IPEC, 2003), p. 4.

²⁷ ILO. Investing in Children (Geneva: ILO-IPEC, 2003), p. 4.

Çocuk İşçiliği ve Eğitim

Eğitim, tüm çocukların gelişimi için önemlidir ve gelecekte kendilerini desteklemek için gerekli becerilerle onları güçlendirmelidir. Araştırmalar, her bir ilave eğitim yılının yetişkinlikte kazanılan geliri ortalama %7,4 oranında arttırdığını göstermektedir.²⁸

Eğitime erişememe, eğitimi yarıda bırakma, eğitimde başarısız olma ile çocuk işçi olma arasında yakın bir ilişki vardır. Aynı zamanda, genç yetişkin ve işsiz olmanın en önemli nedenlerinden birinin çocuk işçi olarak büyüme ve dolayısıyla eğitim ya da mesleki eğitimden yoksun kalma, sosyal ve ekonomik kaynaklara erişememe olmasıdır.

Bir yandan 138 nolu ILO Sözleşmesinde (Asgari Çalışma Yaşı) tanımlandığı şekliyle çalışmaya başlanabilecek asgari yaşa kadar herkes için ulaşılabilir, zorunlu ve kaliteli eğitim verilmesi çocuk işçiliğinin engellenmesinin temel araçlarından bir tanesidir. Diğer yandan, çocuk işçiliği, tam zamanlı çalışan çocuklar okula devam edemeyeceklerinden, yaygın eğitimin önündeki ana engellerden bir tanesidir. Çocuk işçiliğine karşı mücadelenin hedefleriyle ilköğretimin faydalarının bütün kız ve erkek çocuklarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmasını bir araya getirmek açısından eğitim ve çocuk işçiliğiyle ilgili konulara ve aralarındaki yakın ilişkiye odaklanma ihtiyacı vardır.

Okula gitme ve istihdam arasındaki ilişki karmaşıktır ama yine de çocuk işçiliği uzun dönemde kariyer beklentilerini olumsuz yönde etkilemekte, eğitimsiz gençler arasında yüksek işsizlik oranının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Eğitim ve mesleki beceri kazandırılmasına dönük müdahaleler, çocuk işçiliğine karşı mücadelenin ve gençlerin insana yakışır istihdama kavuşmalarının en önemli unsurlarıdır. Emek piyasasının gelecekteki durumuna dair olumsuz beklentilerin olması, hane halklarının çocuklarını okula yollama isteklerini azaltmakta ve çocuk işçiliği vakalarını artırmaktadır.

ILO'nun uyguladığı "Okuldan İşe Geçiş Anketi" düşük gelirli ergenlerin ve genç erişkinlerin yüzde 20 ila 30'unun 15 yaş ve altında okulu bırakıp çocuk işçi olarak iş gücü piyasasına geçtiklerini göstermiştir. Aynı araştırma kaynağı, yoksulluk, sosyal güvenlik alanındaki boşluklar, eğitim erişim ve kalite sorunlarının okuldan iş yaşamına erken geçmeye neden olduğunu göstermektedir.²⁹

²⁸ European Expert Network on Economics of Education (EENEE). The Economic Case for Education. EENEE Analytical Report No. 20 Prepared for the European Commission. 2014

²⁹ILO: *World report on child labour 2013: economic vulnerability, social protection and the fight against child labour*. Geneva

Erken okuldan ayrılan bu grup, büyük bir ölçüde çalışma dünyasının dışında kalır ve bazı durumlarda iş gücüne katılmayabilir. Eğitimlerini yarıda bırakan çocuklar iş dünyasına katılsa bile eğitilmiş gençlere göre daha az güvenli işlere girerler.

Beceri isteyen iş gücüne ihtiyacın olmadığı ülkelerde aileler eğitimin uzun vadede onlara bir şey kazandırmayacağını düşünerek çocuklarının bir an önce hayata atılmasını isterler. Eğitimden beklentiler azdır. Tam tersine insana yakışır işin çok olduğu ülkelerde aileler eğitimin uzun vadede getirilerini görüp çocuklarını daha fazla okulda tutarlar. Çünkü onlar eğitimin kazandırdığı becerilerin çocuklarına rahatlıkla iş bulabileceğini görürler.

Çocuk işçiliği ve beşeri sermaye

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirebilmesi, öncelikle insan kaynaklarını geliştirmelerine bağlıdır.

Çocuk işçiliği orta ve uzun vadede insan kaynağı niteliğinin gelişimini engellediği için ekonomik büyümeyi sınırlandırmaktadır. Çalışma yaşamı çocukların gelişimini zihinsel, fiziksel, eğitsel ve psikososyal yönlerden engellediği için, ileride iş gücüne katılacak beşeri sermayede sorunlar olacaktır. Teknolojinin üretim sürecinde kullanılması, ekonomik kalkınmayı sağlayan faktör verimliliğinin yükselmesine yol açmaktadır. Teknoloji üretimi, teknolojinin üretim sürecinde kullanımı ise, beşeri sermayeyle mümkün olmaktadır. Ucuz ve becerisi olmayan, çocuk işçiliğinden gelen iş gücü ile bu mümkün değildir.

Beşeri sermaye kavramının, bir sosyal kavram olarak, üzerinde birleşilmiş ortak bir tanımı bulunmamaktadır. En genel ifadeyle beşeri sermaye, toplumdaki bireylerin, üretim süreciyle ilgili olarak, bir taraftan sahip oldukları bilgilerinin, becerilerinin, yeteneklerinin, tecrübelerinin, işine karşı duygusal bağlılığının, davranışlarının ve değerlerinin ulaştığı düzeyi; diğer taraftan bedensel ve zihinsel zindeliği ya da sağlamlığı ifade eden bir kavramdır.

Mevcut çalışmaların pek çoğu, çocuk işçiliğinin, ekonomik büyüme üzerinde uzun vadeli olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ve teknolojik gelişmeyi engellediğini göstermektedir.

ILO'ya göre çocuk emeğinin ortadan kaldırılmasının küresel faydaları çocuk işçiliğinin maliyetinden %6,7 daha fazladır.³⁰

---

³⁰ ILO. Investing in Children. Geneva: ILO-IPEC, 2003

Tarım dışı sektörlerde çocuk işçiliği üzerine yapılan çalışmalar, çocukların çalıştığı işlerin çoğunlukla vasıfsız olduğunu ve daha genç yaşta işe giren çocukların yetişkinliklerinde akranlarından daha az kazandıklarını göstermektedir.

Çocuk işçiliği, işverenlerin yeni yatırımlar yapmasını önlemektedir. İşverenler, daha ucuz işgücü ile para kazandıkları için yeni teknolojiye yatırım yapma olasılıkları düşmektedir. Bu nedenle, çocuk işçiliği, uzun erimde teknolojik ilerlemeyi durdurma ve üretim hızını azaltma yönünde etki yapmaktadır.

Çocuk işçiler eğitimsiz ve vasıfsız oldukları için, bir ülkenin beşeri iş sermayesinin de ileri vadede zayıflamasına neden olmaktadır. O ülkenin nitelikli iş ve sosyal insan gücü birikimi yavaşlamaktadır.

Çocuk İşçiliği İle Etkin Mücadele

Dünyada Mevcut Durum

Çocuk işçiliği çok katmanlı ve çok boyutlu bir sorundur. Çocuk işçiliği ile etkin bir biçimde mücadele, çocuk işçiliğinin içerisinde ortaya çıktığı sosyo-ekonomik kalkınma koşullarının çok sektörlü bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir. Soruna dair farkındalığın artması nedeniyle, dünyada ve Türkiye’de çocuk işçiliğinin önlenmesi ve en kötü biçimdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması ve sorunun ele alınmasına ilişkin daha fazla deneyim ve bilgi elde edilmiştir. Bu birikime dayalı olarak, çocuk işçiliğinin neden, sonuç ve çözümlerine ilişkin çok sayıda proje, program ve politikalar üretilmiş ve çeşitli stratejiler geliştirilmiştir.

Çocuğun Korunması Bağlamında Çocuk İşçiliğini Ele Alınması- Sistem Yaklaşımı³¹

UNICEF, çocuk işçiliği ile mücadelede çocuğun korunmasına³² vurgu yaparak uzun vadede sistem yaklaşımını benimsemektedir. Sistem yaklaşımının hedefi, kız ve erkek çocuklar için sömürü, istismar ve aileden gereksiz ayrılmaların olmadığı, yasaların, hizmetlerin ve uygulamaların savunmasızlığı en aza indirdikleri, risk faktörlerinin ele alındığı ve çocukların dayanıklılığının artırıldığı bir ortam yaratmaktır. Sistem yaklaşımı çocuk, aile ve toplumu bir bütün olarak ele alan program ve politikalar geliştirmeyi kolaylaştırır. Buna ek olarak, yoksulluğun azaltılması, sosyal refah, adalet, işçilik ve eğitim politikalarında daha iyi bir eşgüdüm sağlayarak maliyet açısından etkinlik ve verimliliği temin eder. Ayrıca ırk, etnik köken, cinsiyet gibi faktörlere dayanan marjinalleşme ve ayrımcılığı da önler. UNICEF çocuk işçiliği ile mücadelede sistem

³¹ UNICEF Child Labour and UNICEF in Action: Children at the Centre. 2011

³² Çocuğun korunması: UNICEF 2008 Çocuk Koruma Stratejisi, çocuğun korunmasını “çocuğun sömürü ve istismara karşı korunması ve buna tepki gösterilmesi” olarak tanımlar. Çocuğun korunması çocukların çocuğun hayatta kalma, gelişim ve iyi olma haklarının güvence altına alınmasında elzemdir.

yaklaşımının yanında, aynı zamanda odaklanmış acil destek programlarını dışlamayan bir politika izlemektedir. Sistem yaklaşımı ve odaklanmış acil destek programları arasındaki farklar Tablo 2’de verilmiştir.

	Odaklanmış Girişimler	Sistem Yaklaşımı
Politika Perspektifi	İnsani yardım ve acil müdahale perspektifi	İnsani kalkınma perspektifi
Yaklaşım	Özel ve odaklanmış uygulamalar	Ana akımlaştırma ve kapasite artırma
Operasyonlar	Yerel çözümler (toplum temelli çözümler), tek sektörlü-tek ortaklı operasyonlar (eğitim temelli ya da sosyal koruma temelli çözümler)	Ulusal düzeyde, çok sektörlü, entegre çözümler
Programlar	Özel grupların ihtiyaçlarına uygun programlar	Özel grupların ihtiyaçlarına uyarlanabilir, kapsayıcı, evrensel programlar
Kurumsal Düzenleme	Bir kurumun inisiyatifine dayalı girişimler	Kurumlar arası koordinasyona dayalı yaklaşım
Öncelik	Düzeltilici tedbirlerin önceliği	Önleyici tedbirlerin önceliği
Faaliyetler	Kısa ve orta vadeli yoğunlaştırılmış geçici eylemler	Uzun vadeli ve kalıcı çözümler

Tablo 2: Odaklanmış Girişimler ve Sistem Yaklaşımı Arasındaki Farklar

Veri Tabanı Oluşturulması

Çocuk işçiliği ile etkin mücadele edebilmenin temel adımlarından birisi, güvenilir bir veri tabanının oluşturulması, toplanan verilerin analiz edilmesi ve bu analizlerin etkin bir biçimde kullanılmasıdır.

NEDEN?

Aşağıdaki konular için doğru ve güncel verinin toplanması, analiz edilmesi ve paylaşılması önemlidir.

- ⇒ Çocuk işçiliği sorunun büyüklüğünü, nedenlerini, etkilerini, risk altındaki grupları, hangi alanlarda, hangi sorunların olduğunu doğru bir biçimde tespit edebilmek için,
- ⇒ Politika ve müdahale etme araçlarının geliştirilme sürecinin sağlıklı yürümesi sorunları önceliklendirerek politika üretim sürecini kolaylaştırmak için,
- ⇒ Çocuk işçiliği ile mücadele konusunda her düzeyde politika oluşturma, planlama ve karar alabilme mekanizmalarının işlevsel bir biçimde çalışmasının sağlanması için,
- ⇒ Çocuk işçiliğini önleme programlarının etkin ve verimli olarak planlanabilmesi, risk grupları için programların oluşturulması ve değişim yaratacak programların uygulanabilmesi için,
- ⇒ Çocuk işçiliğine ilişkin savunu konularını belirlemek için,
- ⇒ Savunulan mesajların bilgi-temelli ve ikna edici olması için.

NASIL?

Veri tabanını oluştururken ve analiz yaparken aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir:

- ⇒ Çocuklar ve hane halkına ait demografik, ekonomik, sosyo-kültürel, psiko-sosyal konulara ilişkin verilerin toplanması,
- ⇒ Çocukların çalışma durumlarına ilişkin verilerin toplanması (çalışılan yer ve koşullar, yapılan iş, çalışılan süre, karşılaşılan sorunlar, işin fiziki, zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişime etkisi)
- ⇒ Çocuk ve ailelerin çocuk işçiliğine ilişkin algılarının analiz edilmesi,
- ⇒ Sonuçların toplumsal cinsiyet rolleri açısından analiz edilmesi (kız ve erkek çocukların çalışma farklılıklarının tespit edilmesi)

gerekmektedir. Ancak bu özelliklere sahip verilerden türetilen göstergeler durumu doğru anlatabilir.

Çocuk işçiliği ile etkin mücadele edebilmenin diğer bir adımı, çocuk işçiliğinin önlenmesi ile ilgili politikaların geliştirilmesi ve yasal düzenleme ve uygulamalardaki aksaklıkların giderilmesi için çalışmalar yapılmasıdır.

Çocuk işçiliği yoksulluk döngüsünün devam etmesine sebep olur.

**Politikaların
Geliştirilmesi ve
Aksaklıkların
Giderilmesi**

Ulusal politikanın önemi; çocuk işçiliğine ilişkin farkındalığı ve bu konuda yapılacak faaliyetleri etkili bir şekilde harekete geçirmesi, katalizör rolü oynaması, sorunun doğru bir biçimde ele alınabilmesi için oluşturulacak stratejileri ve çözüm önerilerini göz önüne sermesi ile ilişkilidir.

Ülkemizde çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve çocukların eğitime katılmaları konusunda yasal düzenlemeler tamamlanmış; bu düzenlemeler ile çocuk işçiliği ile mücadelede de önemli adımlar atılmıştır. Ancak, çocuk işçiliği ile mücadelede yasal düzenlemeler kadar bu düzenlemelerin etkin şekilde uygulanması, çalışan çocuklara yönelik koruma-tedavi-rehabilitasyon hizmetleri sunulması ve konu hakkında toplumsal farkındalık ve duyarlılığın artırılması da büyük önem taşımaktadır.

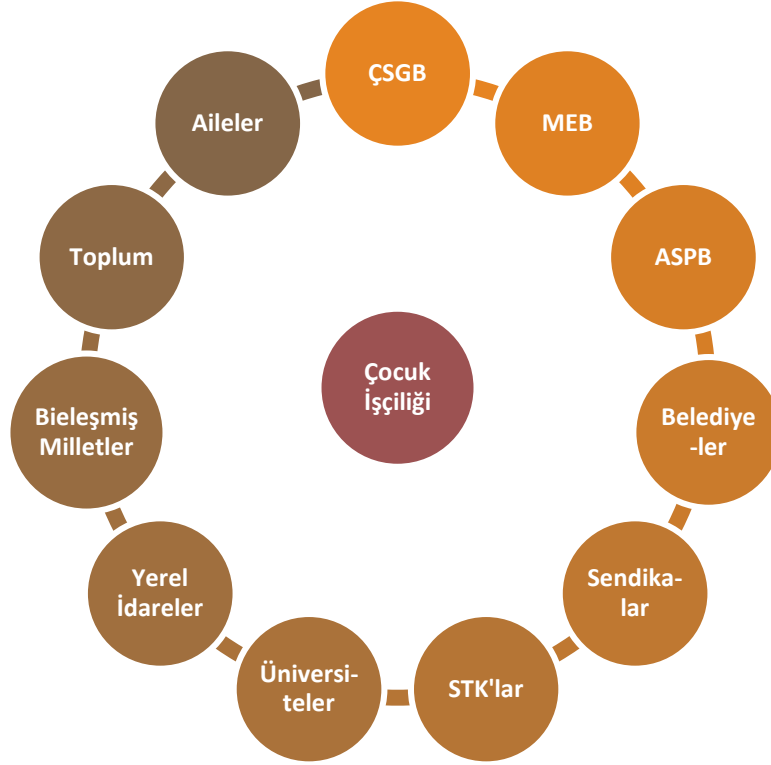
POLİTİKA VE YASALAR NEDEN ÖNEMLİ?

Politika ve yasalar çocukların haklarının korunması ve geliştirilmesine, toplumsal yaşamda konumlarının güçlendirilmesine, eğitimde eşit hak, fırsat ve imkânlardan yararlanmalarına olanak sağlar.

Çocuk işçiliği ile mücadelede öncelikli olarak atılması gereken diğer bir adım, kurumlar arası koordinasyon mekanizmasının kurulmasıdır.

Çocuk işçiliği çok yönlü bir sorundur ve çözümün çok sektörlü bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Etkili bir biçimde mücadele edebilmek için, sistemin tüm bileşenlerinin birlikte çalışması bir ön koşuldur. **Hiçbir kurum çocuk işçiliği ile ilgili etkili müdahalelerde tek başına başarı sağlayamaz.** İşbirlikçi, koordineli ve bütüncül yaklaşımlar daha etkili sonuçlar doğuracaktır. İlgili tüm kamu kurum/kuruluşların ve toplumun bilgi paylaşımı, kaynakların etkin ve koordineli kullanımı alanlarında birbirlerinin başarısını etkileyen ayrı ayrı ve ortak görev ve sorumluluğu vardır (Şekil 5).

Çocuk İşçiliği Konusunda Koordinasyon Mekanizmasının Kurulması

Şekil 5: Çocuk İşçiliğine İlişkin Koordinasyon Mekanizması

Etkili sonuçlar elde edebilmesi için, tüm ilgili aktörler arasında eşgüdüm ve işbirliği sağlamaya yönelik ilişkiler, kamu ve sivil toplum kuruluşları arasında bir kararlılık; gerekli sinerjinin oluşturulması, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Ortaklıklar planlı, kurumsal, tüm hususları ele alacak yönde, ülke çapında, çok-katmanlı, çok-sektörlü olmalıdır. Söz konusu ortaklıklar ve işbirliğine dair çabalar ile yaklaşımlar; ulusal kurumlar, ulusal komiteler, bölge müdürlükleri ve yerel kademeler arasında tutarlı olmalıdır.

Çocuk işçiliğini doğuran ve pekiştiren olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılmasının en önemli bileşenlerinden birini de savunu ve duyarlılık artırma çalışmaları oluşturmaktadır.

Çocuk işçiliği konusunda ana mesajları içeren proaktif ve stratejik iletişim stratejisi geliştirmeye ihtiyaç vardır. Net hedefleri, çıktıları, sonuçları, iletişim faaliyetlerinin süreci ve planı belirten bir çerçeve tanımlamak paydaşların ve toplumun çocuk işçiliği ile mücadele hedeflerini ve programlarını anlama ve öğrenmelerine yardımcı olacak, etkilerini artıracak ve önemli sonuçlar üretecektir. Duyarlılık artırma doğru zamanda doğru mesajı doğru kitlelere hızlı bir şekilde iletmede önemli ve pratik bir araçtır.

Toplumsal Farkındalık Yaratmak ve Zihinsel Dönüşüm Sağlamak

Savunu ve farkındalık yaratmak için güvenilir bilgi ve veri-temelli yaklaşımlar benimsenmelidir. Etkili savunu tezlerinin (ya da savlarının) sağlam bir çerçeveye oturtabilmek için, çocuk işçiliğini etkileyen koşulları etkileyen ikna edici verilere ihtiyaç vardır. Çocuk işçiliğinde duyarlılığın artırılması için hedef kitlelerin belirlenmesi ve iyi seçilmesi önemlidir. Hedef kitle politika yapıcılarını, hukukçuları, kamu kurum ve kuruluş yetkililerini, dini liderleri, medyayı, kanaat önderlerini, eğitimcileri, aileleri ve sivil toplum kuruluşlarını kapsamalıdır.

Topluma dağıtılan farkındalık artırıcı materyaller ile yapılan çalışmaların bir ilerleme kaydedip etmediği, zihinsel ve davranışsal değişime yol açıp açmadığı konusunda bilgi toplanarak gerçekleştirilen izleme ve değerlendirme yöntemine gereksinim vardır. Aynı zamanda çok sektörlü hareket edilmesi ve kanıta dayalı mesajların saptanması, çocuk işçiliği konusunda bilgi paketlerinin sürekli güncelleştirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarının, STK'ların, sosyal ve yasal sistemlerin harekete geçirilmesi açısından da etkili bir savunu stratejisi geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak, bu tip savunu ve farkındalık artıran çalışmaların, var olan olumsuz tutum ve davranışları değiştirebilmesi için uzun vadeli olarak uygulanması gerektiği unutulmamalıdır.

Çocuk işçiliği ile mücadelede çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik ulaşılabilir, koruyucu ve iyileştirici hizmetlerin düzenlenmesi ve sunulması gerekir.

Çocukların tehlikeli işlerden çekilebilmesi ve bu iş yerlerine girmelerinin önlenmesi için eğitim, adalet, sağlık, sosyal hizmet, çalışma gibi birçok sektörün; devlet, sivil toplum, medya ve özel sektör gibi birçok tarafın aileleri de içerecek şekilde sunduğu bütüncül, sistematik ve iyi planlanmış hizmetlere ihtiyaç vardır.

**Koruyucu ve
İyileştirici
Hizmetlerin
Düzenlenmesi ve
Sunulması**

ÖNEMLİ GELİŞMELER

- ⇒ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından ilgili kurum ve kuruluşların katkılarıyla 2005-2015 yıllarını kapsayan “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi” hazırlanması ve uygulanması
- ⇒ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2016-2023)” hazırlanması

Ülkemiz, çocukların iş hayatından uzaklaştırılıp rehabilitasyon hizmetlerinin hızlı ve etkili verilmesi, cinsiyet duyarlılığına sahip kapsamlı, bütünleşmiş ve yöresel temelli programların oluşturulması, bu çocuklara eğitim hizmetleri sağlanması ve risk altındaki diğer çocukların çalışma hayatına başlamalarının önlenmesi konusunda zengin deneyimlere sahiptir. Uygulamadan öğrenilen derslerin ve edinilen tecrübelerin belirlenmesinde; iyi uygulama örneklerinin tespitinde, bunların belgelenmesinde, belgelere erişimin kolaylaştırılmasında, bilgilendirme ve bilgi/belgelerden faydalanılması son derece önemlidir. Arşivleme, edinilen tecrübelerin toplanması, iyi uygulama örnekleri, tekrarlanabilir deneyim ve modellere ilişkin stratejiler, araçlar ve yaklaşımlar için; tek elde toplanmış bir öğrenme/bilgi havuzuna geliştirilmelidir. Bilgi ağlarının oluşturulması, ulusal ve uluslararası deneyimlere erişimin sağlanması ve iyi program uygulamaları ile uygulamada ortaya çıkan hususların bilinmesi; tüm kurum ve kuruluşlara destek ve yarar sağlayacaktır.

Sistemik bilgi paylaşımı, ortaklıkların ve işbirliğinin mevcudiyetiyle çok yakından ilgilidir. Bu da, bilgi ağlarının oluşturulması ve bilginin üretiminden kullanımına kadar olan döngüdeki süreçlerde kurumlar arası eşgüdümü ve işbirliğini gerekli kılmaktadır.

**Çocuk
İşçiliğinin
İzlemesi****Çocuk işçiliği ile etkin mücadele etmenin en önemli yolu çocuk işçiliğinin izlemesidir. Kısacası çocukların çalıştığı yerleri düzenli olarak kontrol etmektir.**

Genel olarak çocukların iyi olma halleri ve haklarını izleyecek bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir sistemin varlığı halinde çocuk işçiliğinin bir risk unsuru olarak bu sistem içinde bağımsız olarak izlenmesi daha uygun olacaktır.

Çocuk işçiliği izleme iş yerlerinde çocukların gözlemlenmesi ve uygun bir şekilde koordine edilmesini sağlayan aktif bir süreçtir. İzlemenin genel amacı, çocukların ve gençlerin işyerinde istismar, sömürü ve tehlikelere karşı güvende olmasını sağlamaktır. Yerel düzeyde çocuk emeğinin aktif olarak incelenmesi, uygun hizmetler ile eski çocuk işçiler arasında bir bağlantı kuran bir sevk sistemi tarafından desteklenmektedir.

Uygulamada, çocuk işçiliğinin izlenmesi belirli bir coğrafi bölgede yaşayan tüm çocukları kapsayacak şekilde koordine edilmiş, çok sektörlü bir izleme ve sevk sürecinin geliştirilmesi yoluyla çocuk işçilerin tanımlanması, sevk edilmesi, korunması ve önlenmesi ile ilgilidir. Temel faaliyetleri arasında, çocuk işçileri belirlemek ve maruz kaldıkları riskleri belirlemek, bu çocukların hizmetlere sevk edilmeleri, işten el çektilmelerinin doğrulanması ve tatmin edici alternatiflerin bulunmasını sağlamak için daha sonra izlenmek üzere düzenli olarak tekrarlanan doğrudan gözlemler bulunmaktadır.

Çocuk işçiliğinin izlenmesinin avantajları aşağıda verilmiştir:

- ⇒ Çocuk işçiliğinin izlenmesi ile çocukların hayatta kalma, gelişim ve korunma hakları güvence altına alınmış olur.
- ⇒ Çocuk işçiliğinin izlenmesi sadece çocuk işçiliğini değil, aynı zamanda politika oluşturmanın yasa ve yönetmeliklerin uygulanmasını izlemeye de yardımcı olur.
- ⇒ Okullar bu bilgileri okula gitmeyen ve çalışma yaşamında olan çocukların belirlenmesi ve eğitime erişimlerinin sağlanması için de kullanabilir.
- ⇒ İşletmeler bu bilgileri asgari çalışma standartları ve iyileştirme için değerlendirebilirler.
- ⇒ Sosyal yardım kuruluşları bu bilgileri hedef grubunu tanımlama olarak kullanabilir ve risk altındaki ailelere çocuk işçiliğini önlemek için yardımcı olur.
- ⇒ Yerel yetkililer bu bilgileri sürekli olarak çocuk işçiliği yasalarını ihlal eden işverenlere yönelik yaptırımlar için kullanabilir.
- ⇒ Üst düzey devlet kurumları bu bilgileri kullanabilir. Belirli sektör ve alanlarda yapacakları değişiklikler için bu bilgileri kullanarak eylem planları yapabilir.
- ⇒ Hükümetler bu bilgileri ve uygulamadaki ilerlemelerini, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), ILO Asgari Yaş Sözleşmesi, 1973

(No.138) ve ILO'nun En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi, 1999 (No.182) raporlarında kullanabilirler.